

Oihenart Silvain Pouvrearen hiztegian

MARI JOSE KEREJETA
(Orotariko Euskal Hiztegia)

Abstract

In this article I would like to point out especially two things. First of all the fact that under the abbreviation H. which Pouvreau uses in his dictionary, there are two sources: Devocino escuarra by Haramboure (the edition by Harizmendi), and Virginaren Officioa, also by Harizmendi. Secondly I talk about the five or six letters which Oihenart sent to Pouvreau establishing the order in which they were sent, that they were sent within a year and that Pouvreau only used information from the first three letters in his dictionary. On the other hand I'm almost certain Oihenart sent another so far unknown letter which has disappeared. I also set out that Oihenart actually had the part missing in the second copy of the dictionary. Finally I state that from the middle of 1665 Pouvreau didn't add anything more to his dictionary, and from that point his trace vanishes. At the end of the article two appendix': a letter by Oihenart which Bourgaud des Marèts and Urquijo ignored, and never before published, and the letters already published by them but with several corrections.

Lantxo honetan bi gauza azaldu nahi ditut batez ere. Batetik, Pouvreauk bere hiztegia erabiltzen duen H. laburduraren azpian bi iturri daudela: Haranbururen *Devocino escuarra* (Harizmendik moldaturiko edizioa) eta Harizmendiren *Virginaren Officioa*. Bestetik, Oihenartek Pouvreauri bidalitako gutunez arituko naiz, eta ageruko dut zein den beraien artean dagoen ordena, guztiak urte beteko epearen barruan bidali zizkiola Oihenartek, denetara bost edo sei izan zirelarik, eta Pouvreauk bere hiztegia osatzeko lehendabiziko hirurak bakarrik erabili zituela. Ia ziurtzat jotzen dut, bestalde, desagertu den beste gutunen bat ere bidali ziola Oihenartek. Azalduko dut, halaber, Hiztegiaren bigarren kopiari falta zaion lehen zatia, Oihenartek izan zuela eskuartean. Eta azkenik, 1665 urtearen erdi aldetik aurrera, Pouvreauk ez diola ezer erasten bere hiztegiari, bere arrastoa hor galtzen delarik. Bukaeran, bi eranskin: batetik, Burgaud des Marèts eta Urquijok alde bat utzi zuten Oihenarten kartetako bat emango dut argitara; eta bestetik, hauek argitaratu zituztenak berrargitaratuko ditut, Urquijorenean zenbait huts aurkitu bait ditut¹.

* * *

(1) Lan hau V Donostiako Udako Ikastaroetako hitzaldi gisa izan zen argitaratua (Argitarapen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1987). Harrezkero zenbait zuzenketa egin ditut, gauza batzuk kendu eta beste zenbait erantsi. Bukaeran dagoen II. eranskina ez zegoen lan honen lehen bertsioan.

Pouvreuren hiztegian, zenbait hitz eta esaldiren aldamenean laburdura batzuk azaltzen dira, eta askotan zenbaki bat ere bai. Autoreen aipamenak dira, hau da, hitz eta adibide horiek jaso ditueneko iturriak. Vinson eta Urquijo bateratsu aritu ziren auzi honetaz, Vinson "Les citations du vocabulaire basque-français de S. Pouvreau"-n (*RLPbC* 1909), eta Urquijo, urte berean *RIEV*-en argitaratutako "Las citas del diccionario de Pouvreau"-n, bertan esaten du, *RLPbC*-ko ale hori jasotzean, bera ere laburdura horiek zeri ote zegozkion aztertzen ari zela. Biek asmatzen dute, gutxi gora behera, laburdura hauen azpian zein autore dauden (O.: Oihenart; A.: Axular; E.: Etxeberrri Ziburukoa; L.: Leiçarraga; S., Vinsonek ez du aipatzen, Urquijok Sauguis dela dio). Ez dute alabaina, asmatzen M. eta B. eta batzutan S-ren azpian zer dagoen. Vinsonek ez ditu aipatu ere egiten, eta Urquijok uste du Materre eta Beriain izan daitezkeela. Koldo Mitxelena izan da aldi honetan argitasuna ekarri duena; "Euskal-iztegitigilleak XVII-XVIII garren mendeetan" artikuluan (*Euskera* 1961) dioen bezala, laburdura horiek berak erabiltzen ditu Oihenartek bere poesien atzealdean dakarren hiztegitxoan², eta hain zuzen hiztegitxo horretan azaltzen dira Pouvreauk berean jasotzen dituen *dubulatea*, S. (oraingoan beraz, S horrek ez du Sauguis esan nahi, Soule baizik: Sauguisek *dibulata* forma erabiltzen du), *isuna*, B., eta *necoxa*, S. M.

Nahaste handiagoa izan da, ~~hala~~ ere, H. laburduraren inguruan. Vinsonek lehen aipatu artikuluan, aitortzen du berak ez dakiela zeri dagokion. Urquijok zorte hobea izan zuen honetan; izan ere Oihenarten eskuizkribu batean tartekaturik, Pouvreauk Oihenarti bidalitako idatzi bat aurkitu zuen, ulertzen ez zituen zenbait hitzen azalpena eskatuz³. Eskuizkribu honen buruan "D'Harismendi" irakur daiteke, eta honen ondoren hitz zerrenda bat dator⁴, pentsatzekoa denez autore horren liburutik jasoa. Orduan Urquijok, laburdura hau zeramaten hitz eta esaldi mordoa apartatu zuen Pouvreuren hiztegitik (batzuk orrialde eta guzti, besteak gabe) eta saiatu zen ezagutzen den Harizmendiren obra bakarrean, hau da *Virginaren Officio*-n⁵ aurkitzen; baina ez zeuden, eta hau da Urquijok atera zuen ondorioa: "Podemos concluir que Harismendi debió publicar, o al menos escribir, otro libro, del cual no se encuentra, por lo demás noticia; libro que tendría un minimum de 511 pags, y que probablemente trataría de asuntos religiosos"⁶. Izan ere aipatzen den orrialderik altuena: "*nibor asaldatcea garçoz edo hitz alferrez*. h. 511" da; eta gaiari dagokionez berriz, "*nik*

(2) Ohar hau dakar Oihenartek bere hiztegitxoaren aurretik, 67. or. eta hurrengoan: "...apres avoir aduertey le Lecteur, que la lettre L. dont ie me sers apres aucuns de ces mots, veut dire Labourt & c'est pour faire entendre que tels mots son particulièrement vsitez au país de Labourt. L. Oc, veut dire Labourt Occidental, qui est le quartier de la coste de la Mer, comprenant les Bourgs de Saint Iean de Luz & Sibore; & ce qu'il y a de Bourgs, & de villages à trois lietües ou enuiron à la ronde. B. veut dire la Basse Nauarre. S. la Soule. S. M. Soule Meridionale (qui est le quartier de la montagne, appellé vulgairement Bassaburua) & N. la haute-Nauarre".

(3) Ik. Julio Urquijo, "Las citas del Diccionario de Pouvreau", *RIEV* 1909, 504 hh. Hemendik aurrera, *Citas* bezala aipatuko dut. Artikulu honetan deskribatzen duen Oihenarten eskuizkribu hau (Pouvreuren eskuizkribuak ziren hiru folio barne), autore beraren beste eskuizkribu askorekin batera, esku askotatik pasa zen, dirudienez, eta Urquijoren aurretik P. Labrouchek izan zuen, eta lehenago Mme de Brancion delako batek.

(4) Harizmendirengandik jasotako hitz horiezaz gain badaude beste batzuk "Du dictionnaire du Sr. Etcheuery & autres" izenburuaren pean. Oihenartek gehienak azaltzen dizkio bere gutunetan.

(5) Cf. Harizmendi, *Ama Virginaren Officio...* Borden 1658. Vinsonen edizioa erabili dugu (Chalon-sur-Saône 1901).

(6) *Citas* 511.

banegui çure borondatea. h. 103” eta “*Jondone Laurendi cascaldua*. h. 76” beste batzuren artean.

Hala ere, ez da hemen amaitzen auzia. Vinsonek aurrerago eramaten du kontu hau Urquijoren *Citas*-i erantzun gisa moldatutako artikulua batean⁷. Vinsonek azaltzen du H. laburdura daramaten aipamenak, *Devocino Escuararren* edizioetako batetik jasoak daudela. Liburu honek, Vinsonek dionez, edizio hauek izan zituen:

– Lehendabizikoa 1635.ekoa.

– Bigarrena 1642-43 inguruan. Garai horretako baimen bat baitago berak duen 1690(?)eko edizio batean. Vinsonek dioenez, edizio honetatik ez da ale bat bera ere gelditzen.

– Hirugarrena, dirudienez Harizmendik moldatutakoa, honek egiten bait dio hitzaurrea⁸; *Virginaren Officioaren* argitarapena (1658) baino beranduagokoa izan behar du, Harizmendik egiten dion hitzaurrean bere liburua erostea aholkatzen bait du, eta 1665 baino lehenagokoa; izan ere liburuaren edizio hau erabili behar izan zuen Pouvreaux⁹, eta gero ikusiko dugun bezala, ez dirudi 1665 urtearen erdi aldetik aurrera bere hiztegiari ezer erantsi zionik. Edizio honetatik ere ez omen da alerik gelditzen.

– Laugarrena 1690(?)ekoa; izan ere, Vinsonek datarik gabe aurkitzen dituen liburu mordo batean, “cómputo eclesiástico” delakoa urte horretan hasten da. Urte honetan bi edizio izan omen ziren: “l’une des deux, dont je ne connais que deux exemplaires, chez vous et chez moi, est imprimée avec soin en jolis caractères et sur papier fin; l’autre en gros caractères, très incorrecte, sur gros papier, me paraît être une contrefaçon”¹⁰. Nik eskuartean dudana Lazkaoko Bénédictarren liburutegitik lortutakoa da, eta badirudi, errataz eta abar, Vinsonek “contrefaçon” deitzen duen horietako bat dela.

Vinsonek, esan bezala, 1690.eko edizioa zuen eskuartean, eta hor, hamar bat orrialdeko aldea gora behera, aurkitzen omen ditu Pouvreauren aipamenak. Nik ere konprobatu dut nerean, eta aurkitu ditut Vinsonek aipatzen dituenak:

(7) Julien Vinson, “Le Vocabulaire de Pouvreau”, *RIEV* 1910, 139-141.

(8) Moldatua diot, 1635ekoarengandik oso ezberdina delako; Harizmendik ez du kapituluaren eta gaiaren ordena bakarrik aldatzen, testuen mamia bera, erabat aldatua eta ikutua dago. Hala ere ezin dudatan jar daiteke *Devocino Escuarra*-ren birmoldaketa bat denik, Harizmendik egiten dion hitzaurrean zera dio (nik, Vinsonek bezala, 1690(?)eko edizioa dut, eta hortik jaso dut ondorengo aipamena): “Huna obra hau, *Deboçino escuara*; oraikoa arrimu hobean heldu zaitzu...”. Alde batetik, ikusten denez, Haranbururen liburuaren titulu berbera du, eta bestetik Harizmendik, moldatu eta aldatu egin duela ematen du aditzera. Hau dela eta, nahiko zaila da batetik besterako kideak aurkitzea, hala ere adibide pare bat behintzat aurkitu ahal izan dirut bien artean dagoen aldearen erakusgarri (honetarako *Deboçino escuarra*-ren lehenbiziko edizioa, hau da 1635.ekoa, eta dirudienez 1690.ekoa dena, erabili ditut): *Oliadura edo Anunzia* irakurtzen da sakramentu-zerrenda batean (1635, 25). Harizmendiren edizioan (1690, 7) honen kidea hau da: *Anonzioa: bekhatu abanzien barkhatzeko*. Beste adibidea: *Meça erraiten den demboran, (...) demboya lucean çarço handian egoitea* (1635, 174s.), eta honen kidea: *Asaldatau elizan çorçoç hitz alferrez nibor* (1690, 481). Kideak direla uste dut, batean *çarço* eta bestean *çorçoç* bezala azaltzen den hitz bitxi honengatik (hemendik kanpo Etxeberri Ziburukoarengan aurkitu dut soilik), eta bestalde biak “*Cofessio* miraila” kapitulu izenburu berberaren pean daudelako.

(9) Bitxikeria gisa aipa dezadan Pouvreauren hiztegia, honako hau irakurtzen dela: “*Heren imprimança*. h.”. Vinsonek esaten zuen bezala, honek ezin du izan Harizmendik Haranbururen liburuaz egindako edizioa (1660 ingurukoa) besterik. Izan ere garai hartan beste edozein euskal liburu gehienara jota ere ez zituen bi edizio baino gehiago izango. Dena den hau ezin egiazta dezakegu, edizio horren ale bakar bat ere ez bait da gelditzen.

(10) *Le Vocabulaire* 140.

SP: *Ni nora, çu hara*. h. 1690 edizioaren 67. orrialdean.

SP: *Murmuriça*. h. 66. 1690.ekoan *murmuria*, Vinsonek 57. orrialdean dio, baina nerean 56.ean dago.

SP: *Nasaitasuna*. h. 66. *Boztasuna nasaitasunic gabe*. 1690.ekoan, 57. orrialdean, *boztasuna naguitasunic gabe*.

SP: *Nihor asaldatcea çorçoz edo hitz alferrez*. h. 511. 1690.ekoan 481. orrialdean *asaldatu eliçan çorçoz, hitz alferrez nihor* irakurtzen omen da, nik hau ez dut konprobatzerik izan, nire liburua 480. orrialderarte bakarrik heltzen bait da.

Adibide hauezaz gain aurkitu ditut beste batzuk liburua irakurtzean; dena den nere aleari orrialde asko falta zaizkio eta aurkitu ez ditudanak hor egon behar dute. Hauek dira nik topatu ditudanak:

SP: *Arraioa*. Rayon. h. 67. 1690.ekoan 56. orrialdean *arguiaren arraioa*.

SP: *Bulharartia*. Poitrine. h. 168. 1690.ekoan 169. orrialdean. *bulhar arte*.

SP: *Naharo*. h. *Odol naharo isuria*. 1690.ekoan 97. orrialdearen hasieran *naharo isuria* irakurtzen da, eta aurreko orrialdea falta zait.

SP: *Jondone Laurendi cascaldua*. h. 76. 1690.ekoan ez baina 1635.ekoaren 151. orrialdean aurkitu dut.

Ez da hau, hala ere, gutzia; izan ere baieztatu ahal izan dut,aldi batean behintzat, Harizmendiren *Ama Virginaren Offizioa* aipatzen duela Pouvreauk bere hiztegian H. laburdura bera erabiliz: *Arau harçaz*. h. A cette proportion. Jatorrizkoaren aipamen osoa: *Arau harçaz anhitz duçu, / Loriara biburtu* (188. or.). Honen arabera nahikoa argia dirudi Pouvrearentzat H. laburdurak Harizmendi esan nahi duela. Ez dakigu, ordea, zein arrazoiengatik deitzen dion Pouvreauk Harizmendi *Devocino Escuarraren* egileari bere eskuizkribuan: honen izena besterik agertzen ez delako liburu hartan eta beraz, bera hartu zuelako autoretzat, edota jakinaren gainean, eta liburua hain aldatua dagoenez Harizmendi jotzen zuelako egiletzat.

* * *

Jakina denez Oihenart eta Silvain Pouvrearen artean izan ziren harremanak, idatzizkoak behintzat. Hor ditugu lekuko Oihenartek Pouvreauri bidalitako zenbait eskutitz azken honek eskatutako azalpenei erantzun gisa. Hara zer dion Mitxelenak: "Oihenart izan zuen, dirudienez, gidari bizi bakarra, liburu mutuek sorterazten zizkioten zalantzak uxa zitzaken irakasle iztuna"¹¹.

Gutun hauek hitz zerrenda soilak dira, aldamenean frantsesezko azalpena dutelarik. Pouvrearen hiztegiaren kopietako batekin batera enkuadernatuta daude, Paris-ko Biblioteka Nazionaleko "fonds cèlte et basque"-n 8. zenbakia daraman tomoan¹²,

(11) Luis Michelena, "Euskal-Iztegigilleak xvii-xviii'garren mendeetan". *Euskera* 1961, 8.

(12) Pouvrearen hiztegiaren bi kopia daude Parisko Biblioteka Nazionalean, "fonds cèlte et basque"-ko 7 eta 8 zenbakipean. Nik, neure konparakerak eta egiteko lehenbizikoa, hau da 7-koa, hartu dut oinarritzat, eskuarlean ditugun Oihenarten oharretatik bakar bat ere ez bait da B-n agertzen. Izan ere, kontuan izan behar da B kopiaren bukaeran datorrena: "Le 16 8t 1663 Pouureau pb", hau da, 1663.eko abuztuaren 16.a Pouvreau presbiter, dudarik gabe kopia hau egiten amaitu zueneko data, eta dakigunez Oihenartek 1665.ean oraindik ere oharrak bidali zizkion. Bigarren kopia hau *çafarda* hitzetik hasten da. Badirudi lehenbizikoa (A) borradore gisa erabiltzen zuela eta bestea (B), A-ren garbira pasatze bat dela; izan ere A-n ertzetan dauden gauza asko

gelditzen den Pouvreauren gramatika zatien¹³ eta honen hiztegiaren artean. Hitz z-errenda hauek 4.etik 32. foliora doaz.

1866.ean Burgaud des Marèts delako batek argitara eman omen zituen lehen aldiz¹⁴. Julio de Urquijok, 1910. urtean berriro argitaratu zituen¹⁵ bestea aurkitzen zaila omen zelako. Ez Burgaud des Marèts-ek eta ez Urquijok ez zituzten 14.etik 17.era doazen folioak transkribatu¹⁶. Eta nik dakidanez behintzat, gerora ere ez ziren argitara eman.

Oihenarten ohar hauek data bat daramate lehen folioan: "30 mai 1665", eta ez dago beste halako zehaztasunik orrialde guzietan zehar. Baina gain begirada bat nahikoa da ohartzeko aldi diferentetan bidalitako atalez osatuta dagoela guzia; zati bakoitzaren izenburuari begiratu besterik ez dago.

Azaltzen diren eran izenburu hauek irakur daitezke:

- Pour enuoyer a M. Pouureau.
- Explication de mots basques pour enuoyer a Monsieur Pouureau.
- Advertissement sur la dernière Explication des mots basques Enuoyee a Monsieur Pouureau.
- Suite de l'explication des mots basques demandee par Monsieur Pouureau.

eta asko B-n bere lekuan daude, baina beste zenbait ez dira B-n agertzen. Hiztegiaren bi bertsioren gonbaraketarekin jarraituz aipatu nahi genuke, B-n ez dagoela A-n (*anquataino* nahikoa usu, eta hortik aurrera noiz-behinka, baina amaieraraino) agertzen diren gaztelaniazko definizioetik, ezta erretraurik ere. Dirudienez Pouvreaux goitik-beherako ikustaldi bat egin zion bere hiztegiari aldamenean gaztelaniazko hiztegi bat zuela, hauek guztiak erantsiz. Garai batean pentsatu nuen Covarrubiasen *Tesoro de la lengua castellana* delakotik (Madrid 1611) jasoko zituela Pouvreaux direlako gaztelaniazko erretraurak, baina Ibon Sarasolak ikusi du eta ez omen da hala. Gaztelaniazko definizioei dagokienez berriz, bada Cesar Oudinen *Trésor des deux langues, française et espagnole* (Paris 1607) delako hiztegi bat. Nik hiztegi horren bigarren edizioaren bigarren tomoa (frantses-gaztelera) dut eskuartean. Honek ere *Trésor des deux langues...* du izenburutzat, baina gehitzen du: "Reueu, corrigé et augmenté d'une infinité d'omissions, additions, Locutions, phrases, proverbes, Sentences & recherches tirées du Tresor de Covarrubias". Lyon-en 1665-gn urtean argitaratua da, eta badirudi 1665 urtearen erdi-aldetik aurrera Pouvreaux ez ziola bere hiztegiari ezer erantsi. Hala ere, nik ikusi ahal izan dudanez, Pouvreaux frantsesezko definizioaren ondoren ematen dituen gaztelaniazkoak, bat datoz, hitzez-hitz, nik dudana hiztegi honetakoekin (nahiz eta berak, dudarik gabe, 1607-kotik kopiatu). Are gehiago, batean behintzat harrapatu dut Pouvreaux tokatzen ez dena kopiatzen ere: *Alaba* sarreran, 'fille' da ematen duen frantsesezko kidea, eta Oudinek *fille*-ren ondoren dioten guztia aldatzen du, hau da: 'hija, moça, doncella', begi bistan dago azken biak ez dagozkiola *alaba*-ri. Ez dakigu Pouvreaux ez ote zekien gaztelaniaz uste izan den bezain ongi, edota "automatismo" hutsaren ondorio ote den.

(13) Dudarik gabe zabalagoa izan behar zuen Pouvreauren gramatika zati hauek Vinsonek eman zituen argitara *RLPbC* aldizkarian 1881. urtean lehendabiziko aldiz, eta gero, Pouvreauren beste euskal lan batzuekin batera *Les petites oeuvres basques de Sylvain Pouvreaux* izeneko liburuan (Chalon-sur-Saône 1892). Bere hiztegiaren Pouvreaux egiten du gramatika honen aipu, batez ere aditz forma jokatu eta erakusleen ondoren *V. Gram.* formularekin. Hau dela eta posible izango litzateke jakitea ezagutzen denaz gain, zein beste eduki zituen gramatika honek. Guztira hiru folio besterik ez dira gorde, eta Parisko Bibliotekako pajinazioaren arabera hauek lirateke gaiak:

1° *ecin. eza*. 2° Chapitre ... Des terminaisons des noms verbaux. 2° aurrekoaren jarraipena. 3° Chapitre second. De la construction du nom. 3° aurrekoaren jarraipena. Vinsonek ordena honetan jarri zituen argitaratzerakoan: 3°-1°-2°-2°-1°.

(14) Burgaud des Marèts, *Notes de A. Oihenart pour le glossaire basque de Pouvreaux...* Paris, 1866.

(15) Julio Urquijo, "Notes d'Oihenart pour le Vocabulaire de Pouvreaux". *RIEV* 1910, 220-232. Hemendik aurrera, *Notes*.

(16) "Las palabras contenidas en los folios 14-17 están rayadas y no fueron reproducidas por Burgaud des Marèts. Tampoco las imprimo yo por el momento". *Notes* 225, 1. oharra.

Baina ez da hau paper hauen datatzeari buruz dakigun gauza bakarra. Zorionez Urquijo jaunak hitz zerrenda hauen zirriborroak aurkitu zituen. Hain zuzen ere zirriborro horiek osatzen dute gorago aipatu dudan eta Urquijoren aurretik Labrouchek eskuartearen izan zuen Oihenarten eskuizkribua. Bertan, ia denetan, data emana omen dago¹⁷:

1.-Pariskoan 30 mai 1665 dion tokian, Oihenarten zirriborroan zera dio: *Troisième explication des mots basques envoyée à M. Pouureau le 31 mai 1665*¹⁸. Pariskoan 4.etik 8.era doazen folioei dagokio.

2.-*Explication des mots basques...* izenburua daramanak, 25 juillet 1665 data darama Oihenarten zirriborroan. Pariskoan 8.etik 10.era doazen folioak.

3.-Izenbururik gabeko zerrenda bat, Parisko 10 eta 13. folioak. Zerrenda honetan *Avertissement sur la dernière Explica(tion)...* izenburua daramana (11 eta 12. folioak) agertzen da tartekaturik Pariskoan. Azken hau, Oihenarten zirriborroen arabera, 1665.eko abuztuaren 12(?) ean bidalia.

4.-Pariskoan 14.etik 17.era doazen folioak, ez Burgaud des Marêts-ek eta ez Urquijok transkribatu ez zituztenak. Hauek ere izenbururik gabe daude, baina badute kidea Oihenarten zirriborroetan, datarik ez, ordea.¹⁹

5.-Azkenik, 21.etik 23.era doazen folioak, *Suite de l'explication* izenburuarekin; data, 12 mai 166(?) , Urquijok dioenez ez da ongi irakurtzen.

Oihenarten hitz zerrenda hauek eta Pouvreuren hiztegia elkarrekin gonbaratuz ondorio hauek atera nituen:

1.-Maiatzaren 30.ean bidalitakoetatik, gehiena jasotzen duela hiztegia, —Oihenartek ere ez zizkion galdetutako guztiak azaldu— eta ertzean edo lerro artean tartekatuta agertzen direla; gehienetan iturria (Oihenart) aipatzen du, baina ez beti.

2.-Uztailaren 25.ean bidalitako zerrendatik, ez du ezer jasotzen Pouvreauk. Oihenartek aldi honetan azaltzen dizkion hitz asko definiziorik gabe agertzen dira Pouvreuren hiztegian (*nasaitasuna, eguiria, çarhoa, erriatcea*, etab.), beste batzuk (gainera badakigu hauen azalpena eskatu zuela Pouvreauk Oihenarten paperen artean aurkitutako eskuizkribuari esker), esplikatua daude, baina garbi ikusten da definizioa ez dela Oihenartena, beste iturriren batetik lortutakoa baizik. Eta azkenik Oihenartek azaltzen dituen beste zenbait ez dira Pouvreuren hiztegia azaltzen (*bildea*). Ondoren emango ditudan adibideen balioa neurtzeko, kontuan izan behar da Oihenarten definizioak jasotzen dituenen, ia hitzez hitz kopiatzen dituela Pouvreauk, eta laburtzen baditu ere hitz berberak eta hizkuntza berbera erabiltzen duela:

SP: *Çarhatcea. Baratzeco belhar gaixtoac çarhatcea. arracher, faire secher. (O Notes 222: Becher la terre pour en arracher les herbes).*

(17) Ik. *Citas* 504, 506 orr.

(18) Egun bateko gora behera horrek ez du inolako ajolarik, bai ordea Urquijok, lehen aipaturiko *Notes* artikulua buruan ematen duen *du 30 mai 1661*-k; oker zegoen zalantzarik gabe, Urquijok berak *Citasen*, ikusi bezala, 1665 urtea ezartzen dio, eta bestalde ditugun datu guztien arabera ere hala izan behar du.

(19) Inork ez du ezer esaten Parisko tomoan falta diren 18 eta 19 folioez. Dena dela orrialdeak enkuadernatu ondoren idatziak daudenez, pajinatzailearen huts bat ere izan ziteken. 20. folioari dagokionez, berriz, nahiz eta Oihenarten eskutikako paperen artean egon, badirudi Pouvreuren dela. Hori zen Vjñsonen ustea ere, bere *Petites oeuvres basques de Sylvain Pouureau* (Chalon-sur-Saône 1892) liburuan (8 eta 9. orrialdeetan) argitara ematen bait du hiztegiarekin batera eskuizkribu zirauten Pouvreuren beste lantxo batzuekin batera.

- SP: *Belhagoia*. Iratzaren euaquitceco. (O *Notes* 222: *Belhakoia*. Un instrument qui sert a couper de la feugere).
- SP: *Çafarda*, *çafardaracoa*. Coup. (O *Notes* 223: Un coup, sans blessure, donné avec la main ou avec le plat de quelque arme. On lappelle en gascon une bourrade).
- SP: *Garioa*. Sorte d'oiseau. (O *Notes* 223: Cest la branche dun arbre, retranchée du tronc de l'arbre, qui est entière et solide, non fendue ny brisée).
- SP: *Uscaltcea*. Lier, garroter. *Cepoetan uscalduric*, estant lié dans les ceps. (O *Notes* 223: Garroter ou empestrer une personne ou un cheval ou autre beste).
- SP: *Cuzcatcea*. *Oguia cuzcatcea*. Chapeller le pain. (O *Notes* 223: Oster la coque a un oeuf).
- SP: *Darticoac*, *darticoa*. Belhar suerte bat lexatceco. (O *Notes* 223: Graines de genre).

Izenbururik eta datarik gabeko hitz zerrenda (11 eta 13. folioak). Hemendik ere ez du ezer jasotzen Pouvreaux bere hiztegian. Zerrenda horretako zenbait hitz agertzen dira, baina garbi ikusten da definizioak beste nonbaitetik lortu dituela:

Ambarra. a. Ambre. (O *Notes* 223: "closture").

Aurka (definiziorik gabe). *Aurquia*. *Oibalaren aurquia*, l'endroit d'une étoffe. (O *Notes* 223: "*Aurka* ou *aurkia*. L'endroit destoffe, item, l'opositte").

Ekitea. Auancer. Progredi. (O *Notes* 224: "*Ekitea cerbaiti*. Sapliquer ou setta-cher à quelque chose").

Ogalea. Excrementum. E. (O *Notes* 225: "Pasture aux pourceaux, ou austres bestes, faicte de farine de milh trempee dans leau"). Hemen gainera, iturria aitortzen digu: Etxeberri Ziburukoa.

Abuztuaren 12.ekoa, *Aduertissement sur la dernière Explica(ti)on* delakoa. Hemen Oihenartek, alde batetik, bere hutsegin batzuk zuzentzen ditu, eta bestetik, Pouvreauxi ohar edo zuzenketa batzuk egiten edo proposatzen dizkio.

Bere hutsak, hitzen esanahiari dagozkie. Izenburua ikusita, *sur la dernière explication*, bila hasi nintzen ia noiz bidalitakoei zegozkien zuzenketa horiek, eta ohartu nintzen aldi ezberdineko hitz zerrendei zegozkiela. Hau da:

Narriazea, 1665.eko uztailak 25.ekoari. *Chara*, 1665.eko maiatzak 30.ekoari. *Potorroa*, bila ibili arren, ez dut ezagutzen diren hitz zerrenda horietan aurkitzerik izan. Pouvreauxen hiztegian ertzean azaltzen da definiziorik gabe, E (Etxeberri Ziburukoa) iturria aitortzen duelarik. *Albeniaren* zuzenketa, berriz, Pouvreaux bere hiztegian dakarrenari dagokio Oihenartek dioenez; bi alditan azaldu zion, honen aurretik, hitz honen esanahia, ez Urquijok eta ez Burgaud-ek transkribatu ez zuten zerrendan, eta 12 mai 166(?)ekoan. Esan dezagun, bide batez, ez dela izenbururik eta datarik ez duen zerrendako hitz bakar baten aipamenik agertzen. Beranduago bidalia izan zelako agian.

Pouvreauxi egiten dizkion zuzenketak, berriz, fonetikazkoak dira batez ere, eta horien artean gehienak *s/z* txistukarien arteko nahasketa zuzentzeko (Pouvreaux huts asko egiten baitu kontu honetan), besteak *r/rr* dardarkarien artekoak. Baina badaude esanahiari dagozkien oharrak ere. Hauek, erabat, A-z hasten diren hitzei eginak daude (hiztegi baten hasierako zatiari beraz), eta dudarik gabe, begien aurrean hiztegiaren kopia bat duela. Oihenartek berak esaten du hitzez hitz: "Le mot *albenia* est mal

interprété dans le dictionnaire de M. Pouvreau”, edota “*Adeçara* n’est pas bien écrit dans led(ict). dictionnaire. Il faut écrire *adesara*”. Aldi bakoitzean zuzentzen duen hitza agertzen den orrialdea eta lerroa ematen ditu. Pouvrearen hiztegian begiratu eta ikusten da hutsak han daudela, Oihenartek esan bezala, eta zuzendu gabe gainera. Bestalde, orrialdeak eta lerroak ez datoz bat guk eskuartean dugun hiztegiarekin; horrek, besterik gabe ez luke ezer esan nahiko, izan ere eskuizkribuak, gehienetan, numeratu gabe egoten ziren eta geroago, enkuadernatzerakoan jartzen ziren zenbakiak, batzutan mendeak ere pasa ondoren. Lerroak bat ez etortzeak ere ez, Pouvreauk aldi diferentetan hitz asko tartekatzen bait ditu. Baina gainera, Oihenartentzat orrialde berean dauden zenbait hitzek, hiztegian bi orrialdeko tartea dute. Adibidez: Oihenartek dio *arrastua* eta *arrotz* 32-gn orrialdean daudela, hiztegian, ordea, *arrastua* 22 v, eta *arrotz* 24 r. Honek, dudarik gabe esan nahi du Oihenartek eskuartean zuen hiztegia eta guk ezagutzen duguna ez direla gauza bera.

Gainera, hori nahikoa ez balitz, Oihenartek esanahia dela eta zuzentzen dizkion hitzen artean badago bat, non honek dioena eta hiztegiak dakarrena ez bait datoz bat. Hau da, Oihenartek dio: “Le mot *albenia* est mal interprété dans le dictionnaire de M. Pouvreau par le mot *endroit d'estoffe*, ou il me designe pour auteur de cette interpretation par O”, eta hiztegian berriz: “*Albenia*. a. 219. Lisiere, venelle de lit. O. Lista, orillo, venda, cabo”²⁰ eta Axularren adibide bat: “*Oihalaren albenia eta bazterra*, frange, bivo de toca”²¹ (eta hurrengo lerroan, esaldiaren hasiera), “*Nolacoa baita ebaiten den ehuna eta oihala, halacoa iganen da (...)*”. Oihenartek bere azalpenaren jarraipenean zera dio: “Sy jay donné cette interpretation, je me suis mescompté et jay entendu seulement expliquer le mot *aurkia* car pour le mot *albenia* je trouue dans mes memoires quil signifie la lisiere du drap, et rien de plus”.

Dena dela, egia da azalpen oker hau Oihenartek berak ematen duela, 12 mai 166(?) data daraman hitz zerrenda horretan, eta hala dio: “*Albenia* cest le bon endroit du drap, autrement dit, *aurkia*”. Esan bezala Oihenartek eskuartean zuen eta guk ezagutzen ez dugun Pouvrearen hiztegiaren kopia batek definizio oker hau jasotzen du. Litekeena da hori izatea lehen aipatu dugun B kopiari falta zaion zatia, Pouvreauk osatu ahala bere adiskideari bidalia eta dirudienez galdu dena²². Alde batetik Oihenartek, zati hori dela eta, zuzentzen dizkion hitz guztiak A-z hasten dira, eta hori gure hipotesiarekin bat dator (jakina denez B kopia *çafarda* hitzarekin hasten da), eta bestetik, ez dugu zertan asmatu inork aipatu ez duen hirugarren kopiari. Begi bistan dago azken hitz zerrenda honek denboraz zuzenketarenak baino lehenagokoa izan behar duela. Badago datu bat baieztatzen diguna “12 de mai”-ko hori, es-

(20) Ik. Oudin: “*Lisiere*. Lista, orillo, venda, cabo”.

(21) Ik. Oudin: “*Lisiere de toile*. Bivo de toca”. Eta *Diccionario de Autoridades (DAut)*: “*Toca (...)* tela delgada y clara de lino”.

(22) Hau hala dela, nahiko egiantzekoa iruditzen zait Vinonek bere *Essai*-n (26. d-ren bukaeran) dioena: “M. de Jaugain dit que, dans ses papiers qui existent encore à Saint-Palais, chez Madame de Brancion, se trouve un *Dictionnaire basque* manuscrit: serait-ce une copie de celui de Pouvreau?”. Esan bezala Urquijoren eskuetara heldu ziren Oihenarten eskuizkribu hauek (ik. *Citas*), eta bere ustez Jaugainek aipatzen duen hiztegi hori ez zen Oihenartek Pouvreauri bidalitako hitz zerrenden zirriborroa besterik: “A estos borradores (...) se referían las palabras de M. de Jaugain á que alude M. Vinson en uno de los párrafos de su *Essai*”. Hala da agian, baina litekeena da, baita ere, batetik bestera doan tartean hiztegi hori galtzea (paperak eskuz aldatu direla kontuan hartzen badugu), eta gainera ez dakit Oihenarten hitz zerrenda horien zirriborroei inork “hiztegi” izenik emango ote liekeen.

kuartean ditugunetan lehena dela, hau da, 1665eko maiatzaren 12koa, izan ere, zerrenda hau (guztietan luzeena eta A-tik U-ra doana), B-tik aurrera behintzat²³ osorik eta ia hitzez-hitz dago jasota Pouvrearen hiztegian, uztailekoa eta abuztukoa ez bezala. Dena den, ezagunen artean lehendabizikoa bada ere, ez da haatik Oihenartek bidali zion lehena. Hara zer dion azken honek zerrenda horren hasieran: “Dans la premiere partie de lad(icte) explication qui a esté envoyée...”, eta bestalde maiatzaren 30ekoaren zirriborroan hala zioen: “Troisieme explication...”.

Bat batean oroitu nintzen ordurarte ahaztua izan nuen gauza batez, hain zuzen, Burgaud des Marêts eta Urquijok ere, agian tatxatua eta irakurtzeko neketsua zelako, alde bat utzi zuten hitz zerrendaz, hau da, 14.etik 17.era doazen folioez. Alfabetikoki zerrenda hau A-tik F-ra doa (*Açurria-fagoa*). Maiatzaren 12ko zerrendak hau dio hasieran: “Dans la premiere partie de lad(icte) explication qui a esté envoyée, il y a eu quelques mots dobmis et dautres mal expliquées, qui sont ceux qui s’ensuivent jusques a la lettre F”. Gure zerrenda baztertu horretaz ari ote da?

Oihenartek aitortzen duen bezala, maiatzaren 12.eko zerrendaren hasiera, aurreko aldi batean bidalitakoaren (hau da lehenbizi bidalitakoaren) gehigarri eta zuzenketa da. Zerrenda hau (Y) eta zirriborratua (X) parekatuaz zera ikusten da:

X: “*Afentcea*, abbattre”, Y: “*Afentcea*, veut dire mettre ou poser cest presque le mesme que *Iminzea*”. X: “*Ailliotza*, la balle du grain”, Y: “*Ailliotza*, veut dire pleust a dieu quil dit”. *Aisita* bietan: “aisé, facile” da definizioa, baina Y-n “au langage de Soule” gehitzen du. Gero, nahiko büruko min eman digun *albenia* agertzen zaigu, eta dagoeneko dudarik gabe lehenengotzat jo dezakegun zerrenda honetan, ‘venelle de lic’ da definizioa. Hori da hitzez hitz Pouvreauk bere hiztegian dioena. Oihenartek beraz hiru alditan azaltzen dio hitz hau Pouvreauri, hemen lehenbiziko aldiz, gero, maiatzaren 12an, oker, aurrekoa zuzenduaz, ez gainera oharkabean, berak alde aurretik adierazten bait du aurreko aldiko zenbait gauza zuzentzeko asmoa, eta azkenik, abuztuaren 12.ekoan berak emandako definizio hori txartzat ematen du berea dela ohartu gabe.

Hitz gehiago ere agertzen dira zerrenda honetan modu batera eta maiatzaren 12.ekoan bestera azalduak. Pouvreau, gehienetan, lehenbizi emandako definizioarekin konformatzen da, are gehiago, Oihenartek aurrenekoan emandako definizioaren aurkakoa bidaltzen diolarik bigarreanean, Pouvreauk lehenengoa mantentzen du. Honako adibide hauetan Pouvreauk dakarren definizioa, lehen zerrendatik jasoa da soilik:

“*Ailliotza*. O. La bale du grain”. (Ez du Oihenartek bigarreanean bidalitakoa aipatzen: “veut dire pleust a Dieu quil dit”). “*Afentcea*. a. Abbattre”. (Oihenartek maiatzaren 12.ean: “Veut dire mettre ou poser, cest presque le mesme que *Iminzea*”).

“*Arraçadura*. (...). Passion ou mauuaise habitude de quelqu’un. Il se dit aussi de q(ue)lq(ue) imperfection du corps”. (Oihenartek maiatzaren 12.ean: “Ne signifie pas seulement vne tache ou imperfection du corps dvne personne mais aussi la tare ou autre deffaut quil y a dans vn arbre ou dans vne piece de bois. *Egur arroa* ou *harroa* bois vermolu ou carie”).

(23) Dirudienez hitz zerrenda honetako A-ri dagokiona Oihenarti bidali zion hiztegi zatia osatzeko baka-rrik erabili zuen Pouvreauk bi salbuespenekin: *andura* hitzari erasten dion ‘hieble’ eta *aztala*-ri erasten dion ‘gras de la jambe’, esanahi hauek, aipatu zerrenda horretan bakarrik azaltzen bait dira Oihenarten azalpen guztietan.

Hala ere batzutan erabiltzen ditu bigarreanean emandako datuak definizioa osatzeko.

“*Biccorra*. a. 173. Morceau, relief. Il signifie aussi le reiect ou rebut de la farine qui demeure dans le sas, & aussi les petites bosses que le pain pousse en dehors lors quon le fait cuir au four”.

“*Çurruna*. (...). Roide; item un corps mort. *Guiçon çurruna*, personne lente & peu agissante. O”.

“*Ekaiia*. Gaya [lerro gainean erantsia]. La matiere pour f(aire) q(ue)lq(ue) chose. Trauail, fascherie. O”. Eta ertzean, guzti honen aurretik: “Cerbait eguiteco gaya”.

Beraz esan dezakegu buruhaustea osatu dugula, eskuartean dugun zerrenda dela falta zitzaigun *première partie de l'explication* edo antzeko izenburu bat eramango zukeena. Data kontuan berri, ikusita zein tarte txikia dagoen bidaltze batetik bestera (maiatzaren bi bidaltzen dizkio, 12.ean eta 30.ean, eta uztailaren 25.ean eta abuztuaren 12.ean beste bana), uste dut ausardia handirik gabe esan daitekeela, zerrenda honek ere urte berean bidalitakoa izan behar duela.

Horrela geldituko litzateke, bada, guztia hurrenez hurren:

1. [Première explication]. *Açurria-fagoa*, 14r-17r folioak.
2. *Suite de l'explication des motz basques demandee par monsieur Pouureau*. 21r°-32v° ff. Maiatzaren 12.ekoa, eta nahiz eta zirriborroan ez irakurri urtea 1665 dela ziurtzat eman dezakeguna.
3. *Pour envoyer a Monsieur Pouureau*, 1665.eko maiatzaren 30.ekoa. 4r°-7v° ff. (Labrouchen zirriborroan dioen bezala: “Troisième explication”).
4. *Explication de motz basques pour enuoyer a Monsieur Pouureau*. f. 8r°-9v°. (Labrouchen zirriborroan “25 juillet 1665”).
5. *Advertissement sur la derniere explication des motz basques enuoyee a Monsieur Pouureau*, 11r°-12r° ff. Labrouchen zirriborroan 1665.eko abuztuaren 12(?) data daramana.
6. Izenbururik eta datarik gabekoa 10r°-10v° eta 13 r° ff.

Guzti honekin lotu behar dugu Pouvreauk Oihenarti zenbait hitzen azalpena eskatuz bidali zion gutuna, Urquijok Labrouchen paperen artean aurkitu zuena, Oihenartek omen zionez: “manuscrit enuoyé par Monsieur Pouureau 27 juin 1665”²⁴ delakoa. Zerrenda honetan azalpen eske dauden hitzak, maiatzaren 30.ekoan hasten da azaltzen Oihenart, uztailaren 25.ekoan jarraitzen eta datarik eta izenbururik ez duen zerrendarekin amaitzen.

Dena den, badugu arrazoirik izan ziren gutun guziak eskuartean ez ditugulako susmoa izateko. Izan ere, badago hitz bat *potorroa*, Pouvreauk aipatu zerrenda honetan azaltzeko eskatzen diona eta Oihenartek esplikatzat ematen duena *Advertissement* delakoan:

Potorroa, outre la signification que jay donnee a ce mot, il me semble auoir ouy nommer de ce nom, en mon jeune eage, vn oyseau de mer malencontreux aux nauigans, dautant que son chant est presage dorage et de mauuais temps. Je men enquerray plus particulièrement.

Hitz hau ez dugu aurkitzerik izan ezagutzen ditugun Oihenarten zerrendetan, aipamen honezaz kanpo, noski; baina ia ziurtzat eman dezakegu maiatzaren 30-a eta

(24) Dutarik gabe Oihenartek hanka sartu zuen data jartzera, izan ere, maiatzaren 30ean hasten da Pouvrearen zerrendako hitz horiek azaltzen, eta ezin maiatzean erantzun ekainean egindako galderei.

ohar hau bidali zioneko tartean, beste azalpenen bat bidali behar izan ziola Pouvreauri.

1665. urtean galtzen dugu Pouvreauren arrastoa. Urte honetan argitara ematen du ezagutzen dugun bere azken liburua *Gudu Izpirituala*, eta egiten dizkio azken ikutuak bere hiztegiari. Zer gertatu ote zitzaion, bat batean euskarari buruzko lanak alde bat uztea erabaki ote zuen edota hil egin ote zen? Vinsonek (*RIEV* 1910) aipatzen du hiztegiaren bigarren kopiarekin batera dauden Oihenarten azalpenetako 8. folioan azaltzen den ohar bat: "Trombe. L. P. 1693"; ertzean idatzia dago eta bere eskubitara dagoen hitzarekin badu zerikusia: "*Bombecia* ou *bombeciña*, flot de la mer qui se leve fort haut". Vinsonen ustez Pouvreauren eskuz idatzia dago. Horrek esan nahiko luke Pouvreau urte horretan bizirik zegoela. Baina ez dago garbi hori Pouvreauren letra denik eta gainera urteen tartea handiegia da.

* * *

Oihenartek Pouvreauri bidaltzen dizkion gutunetako ortografi sistema, edo hobeto esan, sistemarik eza, nahaste hutsa da. Oso gutxitan jarraitzen ditu berak atsotitz eta poesi liburuaren hitzaurrean proposatutako arauak. Burgaud des Marêts-en hitzez (*Notes* 221 n. 1): "Il écrit tantôt suivant l'usage de son temps, tantôt suivant ses règles, parfois suivant son caprice". Eta hala da, ez ditu gauzak inoiz erabatera idazten; eta ez gainera euskarazko hitzei dagokionez bakarrik, frantsesezkoekin ere hala egiten du. Nik hemen, ohizkoa denez, berak eman bezala aldatuko ditut. Oihenarten gauzak aldatzerakoan erabili ditut soilik J-ak, beste inorengan ez bait dute ezer berezirik adierazten. Pouvreauren hiztegiaren aipamenak ere egiten bait ditut, ohartxo bat honen ortografi sistemari buruz; honek ere ez ditu gauzak erabatera idazten; hitzak iturri ezberdinetatik jasotzen ditu eta oro har, iturriaren arabera aldatzen ditu berak ere bere hiztegian (jakina da garai hartan ez zegoela erabateko ortografi sistemarik). Oihenarten idazkerari bereziki dagokionez esan behar da, honek berak proposatutako sistema erabiltzen duenean, Pouvreaux (dirudien ez bai zuen gustoko sistema hori), egokitu egiten duela, eta beti erabatera. Hau garbi ikusten da Oihenarten atsotitzak bere hiztegian aldatzen dituenean. Frantsesezko ortografi sistemari dagokionez, berriz, Pouvreau Oihenart baino sistematikoagoa da, eta nolabait esateko "modernagoa". Testu honen oharretarako, azkenik, Pouvreauren hiztegia eta Oihenarten *Notes* delakoaz gain, Oudinen aipatu hiztegia eta *Petit Robert* (PR) erabili ditut, eta zenbaitetan baita Azkueren hiztegia eta *Diccionario de Autoridades* (DAut) ere.

I ERANSKINA

- Açurria*¹. Ecourgee.
*Açurriazea*². Frapper decourgee.
Adau]sia. Abbaïement³ de chien.
*Aba]sabaya*⁴. Le palais de la bouche.
*Afentcea*⁵. Abbatte.
Agureac. Les anciens, les ancestres.
Aba-sabaya. Le palais de la-bouche.
Aholcazea. Exhorter, inviter a faire
quelque chose.
*Ailliotza*⁶. La bale du grain.
*Aisita*⁷. Aisé, facile.
*Albenia*⁸. Venelle de licit.
Alborotacea. Tumultuer, faire du bruit.
*Almutea*⁹. Une mesure de¹⁰ grain, pico-
tin¹¹.
*Almutea golcoan*¹². Cest une façon de
parler prouerbiale de quelquun qui
couve quelque dessein en son coeur.
- Amerdia* vel *emerdia*. L'accouchée.
*Andura*¹³. Sureau, sambucus arbor.
Anega. Cest une mesure a grain¹⁴
plus grande qu'un boisseau¹⁵.
Apartanic ioaitea. Marcher a lescart des
autres.
*Apodera*¹⁶. Effort.
Apostua. Gageure¹⁷.
Araistia. Nagueres¹⁸.
Burdacea. Plier, courber.
Argiboa. Bossu, courbé.
*Argama]sa*¹⁹. Du mortier fait avec terre
grasse et du sable.
Arimacariac. Les choses destinees pour
le soulagem(ent) des ames, comme
les offrandes et l'argent des messes.
Arimateguia. Le manoir des ames, le
paradis ou l'enfer. Au pais de Soule

(1) *Pouvreauk açorria, açurria*. Ecourgée. Ez du Oihenart aipatzen.

(2) Oraingoan *açorriatcea* da *Pouvreauk* ematen duen forma bakarra. Definizioa Oihenartena bera da 'frapper d'ecourgee', baina ez du aipatzen.

(3) Nahiz eta gaur egungo frantsesean 'aboiement' izan, Oudin-ek, Oihenartek bezala 'abbayement' dakar, baita *Pouvreauk* ere.

(4) Oihenartek bi eratara ematen du hitz hau, elkartua eta beheraxeago ikus daitekeen bezala, gidoi batez idatzia. *Pouvreauk* lehenbiziko modura dakar. Oihenarten definizioarekin, baina ez du aipatzen.

(5) Hau da maiatzaren 12.ean Oihenartek zuzentzen eta beste modura definitzen duenetako hitz bat: "Veut dire mettre ou poser cest presque le mesme que *iminzea*".

(6) Hau ere maiatzaren 12an zuzendua: "veut dire pleust a dieu quil dit".

(7) Maiatzaren 12.ean, definizio bera "au langage de Soule" gehitzen diolarik.

(8) Oihenartek beste bi aldiz ere, maiatzaren 12.ean eta abuztuan, azaltzen dio hitz hau. Ik. artikuluan honi buruz esandakoa.

(9) *Pouvreauk* lehenbizi "*Almotea*, picotin" dakar, baina hori tatxatu eta beheraxeago Oihenarten forma ematen du honen definizio osoarekin. Dena den *almote* hitza ezaguna da goi nafarreraz.

(10) "Mesure de g" tatxatua dago, hala ere asma daiteke hori jartzen duela. Lerro gainean "pour le" irakurtzen da, hori "de"ren ordezkioa.

(11) Ik. *Oudin*: "Celemin".

(12) *Pouvreauk almotea golcoan*. Badirudi esapide honen esanahia beste nonbaitetik lortu zuela Oihenartena jaso baino lehen, nahiz eta definizioa berbera den beste hitz batzuetan emana dago: "frase prouerbiale pour dire il a son dessein caché dans le sein; autrement *hitz ederra emaita eta barrenean gaitzerizcoa iduquitea. Gain eder barren uber*", baina ez du *almutea* onartzen ezta Oihenart aipatzen ere (aurreko sarretarekin ez bezala, ik. 9. oharra).

(13) Maiatzaren 12.ean zuzendua: "vne herbe appelée 'hieble' en français".

(14) Tatxatua.

(15) *Oudin*: 'Hanega, medida, almud'.

(16) Maiatzaren 12.ean "emportement" gehitzen dio.

(17) Ik. *Oudin*: "Apuesta, puesta, postura".

(18) Gaur egun "naguère". *Oudin*: "Nagueres, n'agueres, poco ha".

(19) *Pouvreauk argamaça*, Oihenarten definizioarekin (nahiz eta ez O. aipatu).

ce terme n'est usurpe²⁰ que pour lenfer.

*Armaçoin*²¹. Outil, instrument pour faire quelque chose.

*Arraçadura*²². Passion ou mauuaise habitude dune personne; il se dit aussy de quelque imperfection du corps.

Arronta ou *arrontera*²³. Commun, vulgaire, ordinaire, familier.

*Arrontatcea*²⁴. Selon aucuns il signifie moissonner, selon dautres glaner.

Arroparen pertala et non *petrala*²⁵. Le bord de la robe; item les lambeaux ou deschirures²⁶ de la robe.

*Arrunquide gaiza*²⁷. Camarade hargneux ou fallacieux.

*Aÿsentu*²⁸. Mise, établissement.

*Astala*²⁹. Talon.

*Aÿstrua*³⁰. Sort, heur; *aÿstru ona*, bon heur; *aÿstru gaiza*, mal heur; *astruz*, par hazard.

*Aurka*³¹. L'opposite; item le bon endroit, cest loppose de *Imprentsua*³².

(20) Badirudi "usurpe" dioela, Pouvreak ere hala kopiatzen du. Oudin-en arabera "usurpar" esan nahi du. Ik. *DAur*: "Vale también usar una voz en lugar de otra, o en otro sentido la misma".

(21) Maiatzaren 12.ean beste modu batera azaldua: "Veut dire un magasin darmes et aussy ce dequoy on bande vne arbaleste dict autrement *armatotch*".

(22) Maiatzaren 12.ean: "signifie (...) aussy la tare ou autre deffaut quil y a dans vn arbre ou dans vne piece de bois. *Egur arroa* ou *harroa* bois vermolu ou carie" gehitzen du.

(23) Maiatzaren 12.ean ia definizio bera, baina *arrontera* aldaera ematen duelarik soilik.

(24) Maiatzaren 12.ean hemen emaniko bietatik 'moissonner' (= 'segar') eta 'glaner' (= 'espigar'), lehena aukeratzeko du: 'sier le bled'.

(25) Pouvreauren hiztegia biak agertzen dira, "*pertala, petrala*" (bigarren aldaera tatxatua eta gero berriro idatzia dagoelarik) definiziorik gabe, eta ondoren "*arroparen pertala*" (Oihenarten oharraren arabera, *petralaren* gainean zuzendua), "bord de robe" (eta ondoren erantsita) "lambeaux, deschirures de robe". Hala ere, s.v. *arropa*, "*arroparen petrala*" mantentzen du. Garai hartako testuetan biak irakur daitezke: *zeren ukitu zarotzun arroparen pertala* (J. Etcheberri (Ziburukoa) *Manual Devotionezcoa* II (2. edizioa Bordele 1669; faksimila, Donostia 1978, 81. or.), eta *Christoren petrala uquitceaz* (Harizmendi 211). Pouvreak berak, *Philothea* 333. or.: *ez vts cure gainean pertalezco gauçaric*.

(26) Ez da garbi irakurtzen, Pouvreak bere hiztegia "deschirures" kopiatzen du, baina Oudin-ek "deschireures" dakar.

(27) Maiatzaren 12.ean bitan banatua: "*Arronquide*. Veut dire camarade" eta "*Arr#oquide gaiza*. Facheus camarade". Pouvreak bere hiztegia *arrunquidea* eta *gaizon arrunquide gaitza*. A. 326, *batcari ondicozcoa* (bigarren zati hau ere Axularrek *Gueroko* orrialde berean bestearen aldamenen emana). Ez dakar Oihenartek definiziorik.

(28) Maiatzaren 12.ean zuzendua, beste bi definizio guztiz ezberdinak ematen dituelarik: "Est un mot de Nauarre et DIpuzcoa pour dire deliberation ou resolution. On sen sert en quelques endroitz de Labourt pour signifier vn travail de massonerie, *Etche horrec assentu ederra du*, la massonerie de cette maison est belle". Pouvreak bere hiztegia: "*Aÿsentua*. O." (definiziorik gabe) eta "*aÿsentuz eguina*, fait de massonerie".

(29) Maiatzaren 12.ean: *Aztala*, 'talon' adiera behe nafarrerazkoa dela adierazten duelarik eta zera gehituz: "en quelques endroitz de Labourt, cest le gras de la jambe: et en dautres il se prend pour toute la jambe. Etcheberry en son dictionnaire le prend pour le jarret mais mal a mon aduis". Pouvreak ere bi modutara idazten du, *astala* eta *aztala*, "gras de la jambe" definizioarekin.

(30) Maiatzaren 12.ean azalpena ia bera da, baina "*astru ona*, qui a bon heur" eta "*astru gaiza*, qui a mauuais heur" adjetibo modura emanak. Cf. Oihenart *Les Proverbes basques* 52: *Astrugaizaren hilzea* 'le mourir du souffreteux'.

(31) Datarik eta izenbururik gabeko zerrendan *aurkia* forma gehitzen duelarik, ia definizio bera: 'l'endroit destoffe; item, l'opposite'.

(32) Bai Oihenartek eta bai Pouvreak ematen dituzte hitz honen aldaera gehiago ere. Pouvreauren hiztegia "*Imprentçua, imprinçua*" eta (lerro gainean erantsita) "*Imprentsua*" irakurtzen dira. Oihenartek maiatzaren 12.ean, *albenia* hitza azaltzerakoan: "*albenia* cest le bon endroit du drap autrement *aurkia*. Le contraire est *imprensua*; en basse nauarre on dict *impersua*".

- Autemaitea*. Observer, prendre garde a
quelque chose.
- Ayeru*³³. Semblant ou signe qu'on fait de
loeil.
- Aspiçuna*³⁴. Longe³⁵ de pourceau³⁶ ou
dautre beste.
- Aurkia* ou *Aurquienza*³⁷. Lendroit³⁸.
En Basse Navarre on dit *Aurquin-
zea*.
- Aurisquia*. Foulé, vexé, opprimé.
- Arcuina* ou *arkina*. Cest le fumier des
brebis.
- Azcanaroa*. Bl.....³⁹, alicorne.
- Astorea*. Autour⁴⁰.
- Bacotch eta bondar*.⁴¹ Seul, reste.
- Bago*. Hestre.
- Baiecoa, ezpaiecoa*. Affirmatif, negatif.
- Bak'una*⁴². Singulier.
- Balde*. Egal, pareil.
- Batcaria*⁴³. Personne de rencontre ou
qu'on rencontre.
- Behatza*⁴⁴. L'ongle; en Basse Navarre
cest le pouce.

(33) Maiatzaren 12.ean hemen esandakoari zera gehitzen dio: "il signifie aussi coniecture ou soubçon. *Ayerus edo ageruz cerbayt erraytea*, dire par coniecture ou soubçon". Pouvreaux bere hitzegian, "*Ayberua. Etsen bekaturen ayeruric, omenic aippamenic*" (adibidea, Pouvreaux aitortu ez arren Axularrena da ik. Ax. 22 or., Villasanteren edizioan 12. or.). Pouvreaux ez du Oihenarten definizioarik kopiatzen, agian berak zuen adibidearekin ongi ez zetorrelako.

(34) Maiatzaren 12.ean ia definizio bera: "Longe de veau ou de pourseau". Pouvreaux *azpiçuna* definizioarik gabe.

(35) Ik. *Oudin* "Longe. Lomo de ternera, riñonada".

(36) Ik. Ib.: "*Pourceau*. Puerco".

(37) Nahaste txiki bat sortzen digu Oihenartek *aurka* / *aurkia* eta *aurkia* / *aurquienza* hitzekin. Sinonimotzat jotzen ditu, alde batetik *aurka* eta *aurkia*, bi adiera ezberdinekin 'l'opposite' eta 'le bon endroit de l'etoffe', eta bestetik *aurkia* eta *aurquienza* edo *aurquinze* 'l'endroit' adierarekin (ik. 32 eta 33. oharrak). Pouvreaux argi eta garbi bereizten ditu hirurak: *aurka* definizioarik gabe dakar baina Leizarragarengandik jasotako *aurkako burgua* 'aurreko hiria' eta *aurkaz aurk* 'aurrez aurre' aldamenean ematen dituelarik; *aurquia*, oibalaren *aurquia* 'l'endroit d'une etoffe' definizioarekin; eta *aurquienza*, *aurquintzea* definizioarik gabe, baina *aurquientze* (sic, ziur asko aurreko bien gurutzaketa baten ondorioz) *hartan*, 'en cet endroit, en ce rencontre'

(38) Hor zerbaite idatzi zuen Oihenartek eta gero zirriboratu.

(39) Zirriboratu dago hitz hori eta hasierako bi letrak irakurtzen dira soilik, baina maiatzaren 12.ean berriro azaltzen diolarik, "*Ascanarrea*. Le blaireau" irakurtzen da. Pouvreaux: "*Azcanarrea*. O. Blereau, taïsson". Biak, *blaireau* edo *blereau* eta *taïsson*, sinonimoak dira, Oudinen arabera, 'texon'. Badirudi hemen zalantzan egon zela Oihenart, eta gero zuzenduko bazuen ere, zaldi itxurako animalia adarbakarduntzat jo zuela *azcanarrea*. Cf. *Oudin*: "*Licorne*. Unicornio" eta italizazko *alicorno*.

(40) Pouvreaux ere "autour". PR-ek: "*Autour*. Oiseau rapace voisin de l'épervier", XIV-gn mendekoa dela dio.

(41) Pouvreaux *bacotch* idazten du, Axularrek 29. orrialdean bezala. Baina huts bat da, Axularrek berak, beste guztietan *bacotch* idazten bait du (ik. adibidez 232. or.). Pouvreaux, hain zuzen ere, Axularrek 29. orrialdean dakarren esaldia kopiatzen du: "*bacotch eta bondar*".

Oihenarten azalpenean, 'seul' *bacotch*-i dagokio eta 'reste' *bondar*-i. Dena den esan behar da, *bakotx*-ek izan dezakeela adiera hori (ik. adibidez Pouvreaux: "*bakoitza*, unique"), baina Axularren adibide horretan 'pocos, escasos' esan nahi duela. Ik. esaldi osoa: *gueldi cequien bethiere zenbait* [etsai] *bacotch eta bondar*; eta beste adibide batean, 232. or.: *ereiten bibi bacotchac eta viltsen buru betheak*.

(42) Pouvreaux grafia harrigarri batekin idazten du hau: *bakkuna*. Baina ondoren, Axularren esaldi bat aldatzen duelarik, *bakhuna*. Dena den, soinu aspiratu hau adierazteko *cc* eta *k* ere erabiltzen ditu, hiztegiaren behintzat.

(43) Hitz honen inguruan ere ez dago istilu txikia. Guztia gainera literatur idatzizko adibide bakar baten gainean oinarritzen da, gainerakoa hiztegiatiko aipamenak direlarik soilik. Adibidea Axularrena da: *badira iende batçuc hain occasinotsuac, arrunquide gaitzac batçari ondicozcoac eta incontru gaixtotacoac* (3267. or.). Oihenartek hiru aldaeren azpian, guztiz bat ez datozen hiru azalpen ematen ditu. Hau da lehena *batcaria* formarekin, eta esanahiari buruz, ez bait da begi bistakoa, ik. *Oudin*: "*De rencontre*. Encontradizo" eta "*Rencontrer*, encontrar, topa". Maiatzaren 12.ean azaltzen dio bigarrenez Pouvreaux, oraingoan *batçary* idazten duelarik, 'rencontre' adierarekin, eta ondoren "*batçari ondicozcoac*, rencontre malheureuse", hau da, ziurrenik Axularren adi-

*Behaztopa*⁴⁵. Achopement, offenciculum.
Bustino. Pomade fine, qui est faite de ius de pome sans goutte deau⁴⁶.
*Belatça*⁴⁷. Espreuier.
*Apho-belaza*⁴⁸. Busart.
*Beregaintzea*⁴⁹. Se mettre en mesnage, sortant du seruice dau truy ou de quel(ue) louage⁵⁰.
Bethacor. Fertile, arbre qui porte beaucoup de fruit.

*Biccor*⁵¹. Morceau, relief⁵².
*Biburgunea*⁵³. Retour; *biburgune gaixtoa*, mauuaise récompense.
Bilgura. Assemblage ou assemblée.
Biritchi. Pair, il est opposé a *bakochi* qui veut dire impair.
Birloratcea. Fleurir derrechef.
Bithore. Expert, versé en quelque chose.
Bodina. Assemblage de dix gerbes de froment desqueles on en tire une pour la disme.

bidearen interpretazio bat, nahiz eta forma aldatzean huts egin. Pouvreaux badakar definizio hau bere hiztegiaren *batcarri* [sic] aldaeraren pean, gainerakoa berdin ematen duelarik, baina ez du Axularren adibidearekin lotzen, izan ere ertzean dakar aipatu esaldia: "*gizon batcari ondicozcoa*. a. 326, de miserable abord, conuersation", auskalo nondik atera duen definizioa, baina dena den, aldamenen dakarren "*bascea*, parler, rencontrer"-ekin loturik dago dudarik gabe. Azkenik, gure azken zerrendan (hau da, izenbururik eta datarik gabean) azaltzen dio berriro, oraingoan *bakarria* da ematen duen forma, aldamenen, sinonimo gisa *errezebigalea*, eta ondoren "Etcheberri lexplique *coniux*", (hain zuzen ere Pouvreaux Oihenarti azalpen eske bidalitako zerrenda haietako batean, "Du dictionnaire du Sr. Etcheuerri et autres" izenburuaren ondoren, *bakharria* agertzen da). Baina Oihenartek ez du definizio hau onartzen, eta ondoren ematen duen *bakari ona bathu du* esapidearen itzulpenen *bakariren* esanahia *errezebigalea*tena da "il a rencontré vne persone qui lui a fait bon accueil et la bien receu", honen arabera *bakari* 'persona que recibe' edo izango litzateke. Esan dezagun bide batez *bakariren* esanahi hau ez dagoela oso urrun Azkuek bere hiztegiaren (S) ezaugarriarekin ematen duen *batzarriren* 'acogida, recibimiento' adieratik.

Labur bilduz, gure ustez Oihenartek lehen bi azalpenak Axularren adibidearen inguruan osatzen ditu (bigarrenarekin ez dago dudarik; hirugarrena badirudi ezetz). Bietarako *baturren* 'encontrar' adieran oinarritzen da, baina lehendabizikoan morfologikoki *arrunquide* 'compañero'ekin parekatuz (ik. gorago) 'persona encontrada o que se topa' bezala azaltzen badu, bigarrenean *incontru* 'encuentro'ekin parekatuz 'encuentro' da berez datorren esanahia. Ez litzateke agian dispartate handia izango pentsatzea Etcheberriek ere iturri beretik ateratzen duela bere definizioa, *bakari* zuzen zuzenean *arrunquideren* sinonimotzat jotzen duelarik (*coniuxek* badu 'cónyuge'z lekora 'compañero' adiera ere).

(44) Maiatzaren 12.ean "longle" soilik.

(45) Pouvreaux *behaztopa* Oihenarten definizioarekin (ez du O aipatzen), eta ertzean Axularren esaldi bat: "*behaztoparik (...) ez gerthatuagatic ere*" (61. or.).

(46) Pouvreaux: "*Bustinoa. Arno bustinoa*. Vin pur. Pomade fine sans goutte deau". Oihenartek abuztuan: "*Arno bustinoa* ne veut pas dire vin pur mais du pommé pur, fait du suc de pomme sans y mesler de leau". Oihenarten zuzenketa, ikusten den bezala, aurrekoari dagokio; ez dakigu nondik jaso zuen Pouvreaux *arno bustinoa*, baina dudarik gabe *arno*, *mahats-arnotzat* jorik edo, Oihenartek lehenago bidalitako definizioa horri egokitu zion. Ik. Azkue: "*Buztino* (V-gip, Gc), sidra pura, sin mezcla de agua" eta "*muztino* (B), mosto de sidra o de vino".

(47) Maiatzaren 12.ean hemen esandakoari zera gehitzen dio: "on dict aussy en basse nauarre *Guizon belatza* pour un homme qui a un visage agreable". Pouvreaux: "*Belatxa*, eperuier, *belatza* O.", eta beheaxeago Oihenartek hemen gehitua aldatzen du.

(48) Pouvreaux *appo belatza* definiziorik gabe. Ik. beste aldaera batzuk: *apalatz*, *zapalatz*.

(49) Maiatzaren 12.ean definizio bera beste hitz batzuekin: "rendre particulier".

(50) Azken hitz hau ez da ongi irakurtzen, eta zoritxarrez Pouvreauxen hiztegiaren, dagokion lekuan, enkuadernatzerakoan jana dago. Baina beste toki batean hau dakar Pouvreaux: "*Alacaera*. Mercenaire, homme de journée, louage". *Oudin*-ek berriz hau dio: "*Louage*. Alquiler, arrendamiento". Litekeena da hori jartzea.

(51) Maiatzaren 12.ean zera gehitzen dio: "Il signifie aussy le reiect ou rebut de la farine qui demeure dans le sas et aussy les petites bosses que le pain pousse en dehors lorsquon le fait cuire au four". Pouvreaux biak jasotzen ditu.

(52) Ez da garbi irakurtzen, baina Pouvreaux "relief" dakar argi eta garbi.

*Bobatcea*⁵⁴. Souffler.

*Borma*⁵⁵. Muraille.

Vorondate uberra. Mauvaise volonte, qui est troublee de passion.

*Vrrin bosca*⁵⁶. Il faut dire *urin busca* avec un *r* simple et *busca* avec *u*. Cest un friand, manger des pasteurs, principalement fait de pain de mil⁵⁷ frit dans la gresse.

*Branka*⁵⁸. Barrures ou soutiens; item la proüe du nauire.

Brokela. Escu, bouclier.

Buiraca. Carquois.

Buitbotcea. S'opiniastre⁵⁹.

Campix. Natre, acariastre⁶⁰.

Bide campixa. Chemin fascheux.

Çaraillazea. *Sarraillazea* avec un *ç* au commencement. Veut dire dechi-
queter.

Çaflacazea. Faire⁶¹ aux coups, s'entrebattre⁶², cest a dire a coups de poings ou de pieds sans armes.

Cantia. Lieu proche.

Cantitcea. Se remuer, sortir de la place ou on estoit.

Caracola. Escargot.

Çaramicoa. Esgratigneure.

Carataxa. Masque.

*Çarzoac*⁶³. Babils, caquets.

*Gurguraia*⁶⁴. Le bruit que fait le courant des ruisseaux qui descendent de la montagne, pars son que⁶⁵ bruit fait gur gur.

*Çardea*⁶⁶. *Sardea*, escrit par un *ç*, signifie fourche.

Carias. Propter; *haren cariaz*, in *gratiam illius*.

(53) Maiatzaren 30.ean: "*Biburguna*. Retour, item restitution". Pouvreaux biak jasotzen ditu: "*Biburguna*. Retour. Item *biburguna*, restitution. O.". Eta honen arabera Axularren honako adibide hau *biburguna gaixtoa*. A. 457, 'mauvaise recompense' itzultzen du, baina hemen *biburgunek* 'transformación' esan nahi du.

(54) Pouvreaux ere hala dakar bere hiztegian, baina ez dator bat aldamenen duen Axularren adibidearekin: *cedenak urdaia bobatcen du*. A. 423. Hemen *bobatuk* 'mindu, hondatu' esan nahi du. Oihenartek azaltzen diona, batez ere zubereraz erabili den *bubaturen* aldaera da, eta esan dezagun bide batez *bobatu* itxuran eta adiera horrekin Oihenarten azalpen honetan aurkitu dugula soilik.

(55) Oihenartek maiatzaren 30.ean 'verglas' (= 'carámbano') gehitzen dio. Pouvreaux biak jasotzen ditu (O. iturria aitortuz) eta euskarazko *borma* aldaera gehitzen dio.

(56) Pouvreaux itzulpenik gabe dakar hitz hori, baina beste toki batean: "*Urrin pusac*. Miettes de pain meslees avec le reste des rillons". Azkuek: "*Boska* (BN-ald, L-côte), pedazos de pan para sopas".

(57) Dudazkoa. *Oudin*-ek: "*Mil*. mijo" dakar.

(58) Pouvreaux *braka* ematen du Oihenarten definizio honen aurrean, eta ondoren, *Branka* sarreran honako hau dakar: "*chaluparen aincinecoa*. Rostrum nauis", hau da hitzez-hitz Oihenartek maiatzaren 12.ean dioena.

(59) Maiatzaren 12.ean "*Buthoitzea*. Deuenir testu" eta "*Buthoi*. Testu ou mutin". Pouvreaux bi aldaerak (*buthoi*- eta *buthoi*-) ematen ditu dagokien lekuan, eta Axularren adibide bat (dagoen bakarra): *gauden buthoituac erdiets arteino* (460. or.). Oihenartek hemen dakarrena huts bat ote da? Esanahiez behintzat gauza bera dira, ik. *Oudin*: "*Opiniastre*. Porfiar, terquear".

(60) Ik. *Oudin*: "*Acariastre*. Desatinado, frenetico".

(61) Zirriborratua.

(62) Ez da garbi irakurtzen, baina Pouvreaux "sentrebattre" kopiatzen du.

(63) Maiatzaren 12.ean argiago azaldua: "*Çarço*. Le bruiet que font ceux qui parlent bas, *musitatio* en latin". Pouvreaux biak aldatzen ditu sarrera banatan, hitzez hitz Oihenartek eman bezala, bata singularrean eta bestea pluralean, biek esanahi bera izan arren. Cf. *Oudin*: "*Babil*. Parla, parleria, locacidad, labia". Erxeberrri Ziburukoak badarabil hitz hau, *Manual I: otboitz egiteko (...)* / *zarizo eta soinutik urrundua* (9. or.) eta *damnatuac entçuten tu handiago çartzoac* (105. or.), eta *Manual II: Suac ere harengatic eguientic çarçoac* (17. or.). Pouvreaux bere hiztegian dakar adibide hau eta, artikularen hasieran aipatu dugun bezala, baita *Devocino Escuarra* (1662).eko adibide bat ere: "*Nibor asaldatcea çarçoz edo hitz alferrez*. h. 511".

(64) Maiatzaren 12.ean ia definizio bera aldaketa xumeren batekin: "Le bruit ou gasouillis que fait vn ruisseau lors quil coule le long dvn rocher, ou par vn lieu pierreux". Pouvreaux hemengoa marratu eta maiatzaren 12.ekoa idazten du gainean.

(65) Metatesis bat izan daiteke "pars-que-son"-en ordez.

(66) Pouvreaux biak mantentzen ditu: *Çardea*, 'Instrument de menuiserie' definizioarekin, eta Oihenartek dioena, hau da, "*sardea*, fourche".

- Çarrapo*. Serrure; item esgratignure.
Cerrenda. Lambeau de drap ou de toile.
Certhana. Quartier de pais ou region.
Orçosqui. Temps serain.
*Çbarho*⁶⁷. Bougie.
Çhaude eguitea. Letter le filé dans leau pour pescher.
Çbinda. Estincelle.
Çbidorr. Sentier.
Çhimicatcea et non *çhimiçatcea*. Pinser.
Çhingilcazea. Marcher sur une iambe.
*Çbirrisca*⁶⁸. La voix des rats et souris.
*Çburruta*⁶⁹. Iet deau, cascade.
*Çixcurzea*⁷⁰. Cest ce qu'on dit en quelques endroits de la France.....⁷¹ en Picardie 'froncer', lors qu'une personne ou une beste reserre son corps a cause du froid ou de quelque autre incommode.
Çierpe gaixtoa. Mauvais garniment, homme dangereux, *sierpo* cest serpent.
Çokholua. Recoin, on dit aussi *çokboia*.
*Cordocazea*⁷². Ebranler.
Cornixca. Sorte de coiffure des femmes villageoises.
Çothalac. Gazons de terre.
Crosatcea. Mettre a la taille⁷³.
*Cucuma*⁷⁴. Une espece de potiron; item cocombre.
*Çubamia*⁷⁵. Arbre.
Çurrun. Roide, item un corps mort⁷⁶.
*De[ç]afiazea*⁷⁷. Deffier. *De[ç]afio*. Deffy.

(67) Maiatzaren 12.ean hemengo definizioari zera gehitzen dio: 226: "On sen sert par metaphore pour les estoiles qui eclairent la nuit". Uztailaren 25.ekoan, berriz, 'bougie' adierentzat *çarboia* aldaera ematen du. Pouvreaku biak jasotzen ditu: *Çarboia* Oihenarten definizio osoarekin, eta *Çarboia* definiziorik gabe.

(68) Maiatzaren 12.ean goitik behera zuzendua bere hutsa aitortuz: "*Çbirrisca*. Cest la voix dolente de celuy qui endure du mal. Ce mor auoit esté cy deuant mal expliqué par la voix des souris, qui sappelle *çharrata* et non *çbirrisca*". Pouvreaku: "*Çbirrita*. O. Voix des passereaux, souris & autres semblables a[n]i[m]iaux" (definizio hau ez da agertzen ezagutzen ditugun Oihenarten oharretan). Eta "*Çbirrisca*. La voix (tatxatua: "des rats et souris") dolente de celuy qui endure du mal. O. (lerro gainean erantsia). Onartzen du, beraz, Oihenarten zuzenketa, baina bestea (*çbirrita*) ere, dudarik gabe, Oihenartek emana da. *Çharrata* berriz, ez dut aurkitu hiztegian.

(69) Maiatzaren 12.ean definizio bera errepikatzen du.

(70) Pouvreaku: "*Ciscurtcea*. herisser. se resserrer" eta adibide bat: "*Hegoak ciçurtcen du bragamioa, retrecit*".

(71) Ez da irakurtzen.

(72) Maiatzaren 12.ean 'esbranler'.

(73) Bi "*crosatu*" agertzen dira Pouvreauren hiztegian. Bata Oihenartek hemen ematen duen adierarekin, eta bestea, "*Crosatcea*, frotter, battre" eta "*ongui crosatu dire*, ils se sont bien frottez", ik. Oudin: "*se Frotter*, Andar a puñetes" eta "*Frotter, battre une personne*, Aporrear". Ez bata eta ez bestea ez ditut aurkitu garaiko testuetan. Oihenartek maiatzaren 30.ean bere honekin loturik dagoen *crozza* (-z-z idatziriko) baten azalpena ere bidaltzen dio 'taille a tenir compte' adierarekin, eta ondoren "*çure crozcava esta nitor bedazen*, personne ne s'auance jusqua vostre conte ou mesure", hau badakar Pouvreaku bere hiztegian, baina -s-z idatzia. Eta baita beste *crozza* bat ere, azkeneko hau, aitortzen ez duen arren, Axularrena: *crozca batean dago* (Axularrek -z-rekin idazten duena, 386. or.) 'demeure en mesme etat' itzulpenarekin.

(74) Maiatzaren 12.ean ez du 'cocombre' aipatzen baina beste adiera zabalago ematen du: "Cest une espece de potiron qu'on appelle en Soule et en basse nauarre *cacuxa*". Pouvreaku bere hiztegian Oihenarten bigarren azalpen honi jarraituz: "*Cucuma*. espece de potiron. *cacuxa*" eta beste nonbaitetik aterako zuen: "*Cucumbrea*, cocombre".

(75) Maiatzaren 12.ean argibide gehiagorekin azaldua beste adiera bat ere erasten diolarik: "*Çubamu*. Vn pied de vigne qui s'attache a vn arbre. Il se prend aussi pour larbre et est plus vsité en ce dernier sens". Pouvreaku *çubamua*, ez du -ua > -ia dialektalismoa onartzen.

(76) Maiatzaren 12.ean hemen esandakoari zera erasten dio: "Il signifie aussy vne personne lente et peu agissante". Pouvreaku hemen erantsitakoa ere jasotzen du.

(77) Pouvreaku s.v. *desafiatcea* 'defigurer' zekarren (gero zirriborratua) Oihenartena jaso baino lehen; ez du iturria aitortzen.

*Çubirintcea*⁷⁸. Quand le bois se carie et puluerise.
*Deblauqui*⁷⁹. Hardiment ou avec resolution.
DeJarra. Desbandement darbalestre ou arme a feu.
Destazea. Mirer ou prendre visee.
Doillorra. Drolle, bon compagnon⁸⁰.
*Donguea*⁸¹. Mauuais (cest un mot Biscaïn).
Dorpe. Lourd, grossier.
Ezer. En Vizcayn veut dire quelque chose; *ezertan eduquizea*, faire quelque estime de quelquun.
Ecinquicuna. Ce qui ne se peut faire.
Eguinquicuna. Ce qui est a faire.
Curca. Gorgee de vin ou autre boisson.
Edergaillu. Ornement, enjoliveur.

Edochein. Quidan (sic), cest le mesme que echein ou cembait.
Edola ere. Ou du moins.
Egoquiac. Allies ou parens.
Ehea. La lessiue.
*Ek' aia*⁸². La matiere pour faire quelque besogne.
Elcorra. Sourd; item sec.
*Elcortcea*⁸³. Deuenir sourd; item se desecher.
Encaratcea. Hausser la main ou larme pour frapper, il signifie aussy mirer ou⁸⁴ ajuster.
*Engreina*⁸⁵. Nourriture molle et delicate ou trop complaisante qu'on fait aux enfants.
Enhardatcea. Disloquer.
Enconiatcea. Facher, courroucer.

(78) Maiatzaren 12.ean argibide gehiagorekin: "Cest quand le bois se pourrist et se carie. *Çubirina* est la poudre qui sort du bois carié".

(79) Maiatzaren 30.ean *debloqui* aldaera gaineratzen dio eta erabilerari buruzko (non ezagutzen den eta non ez) argitasun asko: "*Debloqui* ou *deblauqui*, qui signifie resoluement ou impetueusement, c'est un mot particulier qui est usité du costé de Sara, d'Ascaïn et aux enuirons (...)"⁸⁴. Pouvreaux *deblauqui* ematen du soilik, Axular (262) aipatuz. Bigarren azalpen honetatik "impetueusement" eransten du, gainerontzean, lehenik emandakoa mantentzen duelarik.

(80) Oihenartek, ez zuen, dirudienez, hitz honen esanahia ezagutzen. Hasiara batean pentsatu nuen "drôle bon compagnon" zioela ironikoki, baina Pouvreaurengan koma bat dago argi eta garbi "drolle" ren ondoren, eta *Oudin*ek: "*Drolle*. Buen compañero" dio. Ik. Azkue: "*Doillor* (Vc, Gc, L), ruin, villano". Axularrek *doillorkeria* erabiltzen du.

(81) Ezin esan daiteke, Oihenartek dioen bezain zorrozki, *dongue* hitz bizkaitarra denik. Etxeberri Ziburukoaren *Manualean* agertzen da behintzat I alean bi aldiz (*arima donguea* 52. or., eta *condemnatu donguea* 96. or.) eta II.ean behin (berrito ere *arima donguea* 102. or.). *Arima donguea*. E. da hain zuzen ere Pouvreaux bere hiztegiaren dakarrena; hala ere "c'est un mot biscain" oharra jasotzen du "*gaixtoa*. mauuais" definizioaren ondoren, Oihenarti jarraituz.

(82) Maiatzaren 12.ean 'trauail, facherie' adiera gehitzen dio, eta hemen emandakoa zabaltasun handiagorekin azaltzen: "(...) la matiere pour faire quelque ourage. *K'uxa-Ekbaia* edo *Ekeia*, le bois pour faire vn coffre. *Guiltz ekeia*, le fer pour faire une clef. On dict en Labourt *gaya*". Pouvreauxen hiztegiaren bi tokitan agertzen da bi modutara idatzirik: *eccaia* eta *ekaia*. "*Eccaia*. h. 84. *Çure orduco hersturaren eta eccaiaren meritua*. *Eriaren eccai handia*", itzulpenik gabe, baina bi adibide hauetan, dudarik gabe, "trauail, facherie" esan nahi du; adiera horretan erabiltzen dute era berean Axularrek (*lanik eta ekhairik asko* 202. or.) eta Etxeberri Ziburukoak (*gauça hain ekhai handitacoa*, (*Eliçara* Bordele 1665, 136. or.). Pouvreaux *Ekaian* ematen ditu, ordea, Oihenartek adierazirik bi adierak eta hor adatzen du aipatu Axularren adibidea. Oihenartek azkenik gure azken hitz zerrendan, berrito: "*ekaia*. A esté interpretté au premier memoire"; hona hemen lehendabizikotzat jotzen genuena benetan lehena delako baieztapena.

(83) Uztaïlaren 25.ean, adjetibo modura: "*Elkortua*. Deueni sourd; item, desseiché". Espero genuen bezala Pouvreaux jasotzen du lehen zerrendakoa, ez ordea uztaïlaren 25.eko.

(84) Bi hitz tarxatuak.

(85) Uztaïlaren 25.ean: "*Engreina*. Ce mot se dict dvn enfant lequel pour estre nourry avec trop de delicatess et de complaisance, deuiet facheux, et difficile a contenter". Pouvreaux "*Engreinatcea*. O." definizioz gabe. O. horrek ziur asko esan nahi du Oihenarten azalpenaren zai dagoela. Ondoren "*Engreinatua*, fier pour estre trop a son aise".

- Enbara*⁸⁶. Arondelle⁸⁷.
Entortcea. Vomir.
Erauqui. Cest quan lon dict ie me
 rends, ie vous cede.
*Erdeinatcea*⁸⁸. Fastidier.
Erk'azea. Comparer.
Erlastea. Se morfondre, deuenir enrouë.
Berboa. Bois taillis.
Errajumina. Douleur causee par la
 brusluré.
*Esparac*⁸⁹. Une espece de mouches lon-
 gues qu'on peut plus facilement
 prendre ou tuer que non pas chas-
 ser.
*Destarta*⁹⁰. Estourdi.
*Er[r]iertat[su]*⁹¹. Rioteux.
- Er[s]cona*. Gaillard, iouissan dune grande
 santé.
Erihuna. Pesant.
Esquel. Lousche.
Estalgune. Couverture.
Ethorcorra. Qui est frequent ou enclin a
 venir.
Ezcariaz. Sans y songer.
Berante[stea]. Se facher de quoy lon tarde.
*Ezponda*⁹². Une petite eminence au
 bord des chemins ou des champs. Il
 parait que ce mot cest pris du Latin
sponda; qui veut dire le costé du
 lict.
Facatia (sic)⁹³. Fastueux, plein de fast.
Fagoa. Fouteau ou hestre.

(86) Pouvreaux *enbara* eta *enada*.

(87) Pouvreaux, "hirondelle". *Oudin*-ek 'golondrina' adierentzar, "arondelle" eta "hirondelle" ematen ditu.

(88) Maiatzaren 12.ean "*Erdeiñazea*" aurreko definizioarekin, ezer gehitu gabe. Pouvreaux *erdainatcearen* gainean zuzentzen du "2. abhorrer. *higoincea*. fastidiare". Dena den, badakar *erdainatcea* ere, Oihenartek maiatzaren 12.ean ematen dion definizioarekin: "*Erdaiñazea*. Rogner ou accourcir vn bois". Ez batean eta ez bestean ez du O. aitortzen.

(89) Maiatzaren 12.ean definizio berbera beste hitz batzuekin: "Mouches longues qui se laissent prendre er quon a peine de chasser"

(90) Maiatzaren 12.ean 'lourdaut' sinonimoa gehitzen dio hemengoari.

(91) Oihenartek berak maiatzaren 30.ean *erriertatsu* definizio berberarekin. Pouvreaux: "*Erriertatsua*. a. 270. *Herratsua*, *baserrecorra*", eta ertzean, Oihenarten definizioa.

(92) Maiatzaren 30.ean berririo azaltzen dio: "*Esponda*. Le bord dvn champ, ou dvn chemin qui est un peu eleué".

(93) Maiatzaren 12.ean: "Glorieux, vain, leste". Pouvreaux: "*faça*, *faste*", "*Façatia*. Fastueux, plein de fast, leste. O." (bi alditakoekin osaturik), eta "*faça nahia*, *fasti cupidus*" ematen ditu. Garai beretsuan Gasteluzarrek erabiltzen ditu *faza*: *Zer ponpak, faza, urre, plazer, / Eta zer palazioak?* (202. or.) eta *fazatia*: *doktrina urguitzua, / fazatia duk* (...) (204. or.). Oihenarten *facatiak* hutsa izateko itxura du (ez dugu inon beste lekukotasunik aurkitu), baina bi alditan idazten du era berean.

II ERANSKINA

Suite de l'explication des motz basques demandee par Monsieur Pouureau.

[12 Mai 166(?)].

Dans la premiere partie de lad. explication qui a est enuoyee, il y a eu quelques motz dobmis et dautres mal expliqués, qui sont ceux qui sensuiuent iusques a la lettre *f*.

Abru|ca ou *abur|ca*. Veut dire la bouche contre terre.

Abur|ca erortea. Tomber la bouche en bas.

Abur|ca ezitea. Estre couché la bouche contre terre, le contraire est *erthangora etcitea* estre couché le visage en haut.

Afentcea. Veut dire mettre ou poser, cest presque le mesme que *iminzea*.

Abagorria. Est le nom dune herbe.

Ailliotza. Veut dire pleust a dieu quil dit.

Ai|sita. Au langage de Soule veut dire facile, aisé.

Albenia. Cest le bon endroit du drap autrement *aurkia*. Le contraire est *imprensua*; en basse nauarre on dict *impersua*.

Errota albaraztea. Cest faire trauailler le molin.

Andura. Vne herbe appallee hieble en françois.

Armaçoin. Veut dire vn magasin darmes et aussy ce dequoy o bande vne arbaleste dict autrement *armato-tcha*.

Arraçadura. Ne signiffie pas seulement vne tache ou imperfection du corps dyne personne mais aussy la tare ou autre deffaut quil y a dans vn arbre ou dans vne piece de bois. *Egur arroa* ou *barroa*, bois vermolu ou carie.

Arrontatzea. Sier le bled.

Arrozcalea. Larruee de gens qui viennent de loin.

Arrontera. Comun ou familier.

Apodera. Effort, emportement.

Arrubia. Hurlement de loup ou de chien.

Arrosaren baldea. Veut dire pareil ou egal a la rose.

Artescarra. Veut dire le blanc auquel on tire.

Artescarrean harizea. Tirer au blanc. On sen sert aussy pour dire jouer au rampeau.

Arteriot|ua. Adroit, plein de ruse & dartiffice.

*Arronquide*¹. Veut dire camarade.

Arrõquide gaiza. Facheus camarade.

A|ssentua. Est vn mot de Nauarre et dIpuzcoa pour dire deliberation ou resolution. On sen sert en quelques endroitz de Labourt pour signiffier vn trauail de massonnerie. *Etche borrec assentu ederra du*, la massonnerie de cette maison est belle.

Aztala. En bassenauarre cest le talon, en quelques endroitz de Labourt, cest le gras de la iambe, et en dautres il se prend pour toute la iambe. Etcheberry en son dictionnaire le prend pour le jarret mais mal a mon aduis.

Astrua. Heur, sort, *astru ona*, qui a² bon heur, *astru gaiza*, qui a mauuais heur.

(1) Eta ez *arrõquide* Urquijok dioen bezala, Oihenartek hurrengo lerroan hala idazten badu ere.

(2) Urquijok hemen jatorrizkoan ez dagoen 'du' (partitibo) bat erasten du.

Ayeru. Signiffie semblant ou signe quon fait de loeil, il signiffie aussy coniecture ou soubçon.
Ayerus edo agerus cerbayt erraytea, dire par coniecture ou soubçon.
Ascanarroa. Le blaireau.
Aspiçuna. Longe de veau ou de pour-seau.
Aibertzu norbayti izatea. Auoir desir de nuire a quelquun.
Bafa. Haleine mauuaise.
Balde. Pareil.
*Banderiça*³. Bande, ligue⁴.
Batzary. Rencontre. *Batzari ondicoscoa*, rencontre malheureuse.
Bebatza. Longle.
*Behatzcuillua*⁵. Je ne sçay que cest. *Açatzcuillua*⁶ veut dire longle en bassenauarre et en Soule.
Belatz. Veut dire proprement vn espreuier mais on dict aussy en bassenauarre *guiçon belatza* pour vn homme qui a vn visage agreable.
Beregainzea. Rendre particulier.
Bessatra. Vne brassée de foin ou de quelque autre chose.
Bessatrabana. Veut dire la mesme chose.

*Bicorr*⁷. Morceau, relief. Il signiffie aussy le reiect ou rebut de la farine qui demeure dans le sas et aussy les petites bosses que le pain pousse en dehors lorsquon le fait cuire au four.
Charboa. Bougie. On sen sert par metaphore pour les estoiles qui eclairent la nuict.
Chilimporta. Plongeon, oyseau.
Chinta, haraguiaren chinda. Cest le tour avec lequel on hausse et suspend vn boeuf ou vne vache a la boucherie.
Chirrizca. Cest la voix dolente de cellui qui endure du mal. Ce mot auoit esté cy deuant mal expliqué par la voix des souris, qui sappelle *charrata* et non *chirrizca*.
Churcazea. Cest froncer vn drap, vne toile ou quelque autre estoffe.
Churriatcea. Courroyer.
Churroina. Ascelle ou poupee de lin.
Churruta. Iect⁸ deau.
Ciperzea. Creuer⁹. *Cip'er*¹⁰ *eguin en ven, hori eguin espabu*, tu aurois creué si tu nauois fait cela.
Cocazea. Saccrocher.

(3) Urquijok *banderica* irakurtzen du. Jatorrizkoan azken bi letrak lerro gainean daude idatzirik -*ssa* zirriboratuaren gainean. Pouvreauk *banderiça* dakar definizio berberarentzat. Azkuek berriz, eta Oihenarten eskuizkribua aipatzen duelarik iturritzat, *banderika* irakurtzen du, Urquijok bezala, eta hala definitzen du: "banda, línea; bande, ligne". Ik. *Oudin*: "*Bande-ligue*, Confederacion, vanda, liga". Garai beretsuan Gasteluzarren *Eguia Catholicacean* (L. Akesoloren edizioa, Bilbao, 1983) 48. or. aurkitu dut hitz hau erabilia: "*Enezat laudoriorik baizen etzutela iduri egiten zarotatenek berek banderizak egiñ duste ene galtzeko*".

(4) Urquijok "ligne" irakurtzen du.

(5) Urquijok *beatzeuillua* irakurtzen badu ere *beatcuillua* dio Oihenartek dudarik gabe.

(6) Urquijok *acatzcuillua*. Ez dago garbi zer dioen Oihenartek *c*-ren komatxoia izan ditekene aparte xamar bait dago *c* letratik. Dena den Pouvreauk *açascuillua* eta *açascullia* ematen ditu Oihenartegandik jasoak bezala. Bestalde ez dugu *akazkulu* formarik ezagutzen *azazküllü* delarik normalena zuberotarren artean.

(7) Oihenartek hala idazten badu ere errata bat izan behar du, hau da, -*r* bikoitza izan beharrean -*c* bikoitza. Pouvreauk *biccorra* dakar Oihenarten definizio honekin eta A(xular) 173 aipamenarekin.

(8) Urquijok 'jest' irakurtzen du, baina ez dago zalantzarik. Pouvreauk 'jet' kopiatzen du eta Oudinek biak ematen ditu bere hiztegian: 'iect' eta 'iet'.

(9) Urquijok 'creuser' badio ere, garbi irakurtzen da 'creuer', aurrerago bezala.

(10) Ikusten denez Oihenartek bi modutara idazten du hitz hau, hasperendun eta hasperenik gabea. Pouvreauk beti hasperenik gabe: *cipertcea*, *ciper eguin* eta *cipert eguitea*. Ez dut hitz hau garaiko testuetan aurkitu.

*Golozpea*¹¹. Le dessous du menton.
Bornia. Cest vn terme de nautonniers, *bornian ciaducac chalupa*, il tient la chaloupe a lancre.
Branka. *Chaluparen aincinecoa*, rostrum nauis.
Brocela. Cest le corps de la charrette qui a les deux costés fermés de claves et quand les costés sont fermés dais¹² on lapelle *arkera*.
Bustanzea. Germer, il se dict du froment.
Buthoi. Testu ou mutin.
Buthoitzea. Deuenir testu.
Çangarra. Los de la iambe, item la iambette.
Othe carbaça. Souche du iauneau.
Çarço. Le bruiet que font ceux qui parlent bas, *mussitatio* en latin.
Suaren çarçoa. Le bruiet que faict la flamme quand elle est forte.
Cordocazea. Esbranler.
Corromua. Vne espece de poisson.
Corromioa. Transport de colere.
*Çorrota*¹³. Cours deau.
Crocazea. Saccrocher. Cest le mesme que *cocazea*.
Çuçia. Cest vn brandon faict dvne souche de pin ou dautre arbre combustible qui esclaire comme vn flambeau. Il se prend par metaphore pour les planetes & estoiles.

*Lenburu*¹⁴. Rayon. *Lenburutsu*, rayonnant.
Cucuma. Cest vne espece de potiron quon apelle en Soule et en basse-nauarre *cacuxa*.
*Çudicazea*¹⁵. Nouer le bord de la robbe au derriere come font les femmes quand elles sapliquent au trauail.
Çudu. Cest vne distance de terre et selon aucuns elle contient deux tiers de lieüe. Il se prend par metaphore, pour linterest, *bain çudu bandis doacun guero*, puis quil nous y va dvn si grand interest. On dict plus comunement *çudu* avec vn *ç* que *çudu*¹⁶.
Çelderra. Bourgeon ou bube qui vient a la face.
Çubamu. Vn pied de vigne qui sattache a vn arbre. Il se prend aussi pour larbre et est plus visité en ce dernier sens.
Çurruna. Roide, mort. Il signiffie aussy vne personne lente et peu agissante.
Çubirincea. Cest quand le bois se pourrist et se carie. *Çubirina* est la poudre qui sort du bois carié.
Çurquinça. Charpenterie. Il vient de *Çurquin*, charpantier.
Destarta. Estourdi, lourdaut.
Eçarian-eçarian. Peu a peu.
Eguinquçuna. Ce qui est encore a faire.

(11) *golazpea* ala *golozpea* den ez da garbi ikusten, badirudi lehendabizi *-a-* eta gero gainetik *-o-* dagoela idatzirik. Pouvreak "*golazpea, cocotz azpia*", eta ondoren Oihenarten definizioa ematen du. Badirudi bi formak direla litezkeenak, Azkuek *golazpe* (BN-gar) eta *gola* (L-côte) alde batetik eta *golope* (S) eta *golo* (S) bestetik, ematen ditu "papada del cerdo" adierarekin.

(12) Urquijok ez zuen hitz hau aldatu. Ik. Oudin: "*Ais. m. Tabla de madera*".

(13) Urquijok *corrota* ematen du, baina oker, garbi irakurtzen da *ç*.

(14) Hitz hau, hemen agertzen den bi aldietan, ez dago garbi Oihenartek *lenburu* ala *leinburu* idazten duen, bietan *-en-* en gainean puntu bat agertzen bait da. Pouvreak *leinburu* eta *leinburutsu*, Oihenarten definizioekin. Eta Oihenartek berak ere: "*Ille vrrestatu boriek, / Naducate harturik, / Begui leinburu goriek, / Lasto-leguez garturik*" (ed. F. Michel, Bordeaux 1847, 227). Bestalde ez dugu inon *lenbururen* lekukotasunik aurkitu.

(15) Ez da garbi irakurtzen hasierako letra *ç-* ala *c-* den. Pouvreak *çudica* eta *çudicaztea* dakartza bere hiztegian, bigarrenaren ondoren Oihenarten definizioa ematen duelarik. Azkuek berriz *çudicaztea* dakar Oihenarten eskuizkribua iturriztat aipatzen duelarik, beraz, Urquijoren modura *ç-* irakurtzen du hasieran; *-r-* ari dagoionez oker dabil Azkuek dudarik gabe, *-c-* a garbi irakurtzen bait da Oihenartengan.

(16) Pouvreak bi eratara idazten du, *çudu* Leizarragaren modura eta *Judu* Oihenarten oharraren arabera.

Eboaltcea. Tistre. Il signifie aussy faire moudre.

Ekaia. Trauail, facherie; item la matiere pour faire quelque ourage.

K'uxa-ekbaia edo ekeia, le bois pour faire vn coffre. *Guiltz ekeia*, le fer pour faire une clef. On dict en Labourt *gaya*.

Endreçu. Adresse; item, seruice. *Endreçu eguin ciantac*, il ma esté fait vn bon seruice ou office.

Entregu. Qui est fait et dressé a quelque trauail.

Erauſtea. Faire descendre, mettre bas; item, *arno erauſtea*, tirer du vin, *testimonio falsu erauſtea*, porter faux témoignage.

Erk'aina. Le bout des doigtz. *Erk'ainetan hori badaqui*. Il sçayt cela au bout des doigtz.

Erdaiñazea. Rogner ou accourir vn bois.

Erdeiñazea. Fastidier.

Erc'azea. Comparer.

Erraiçuna. Blasme, reproche.

Errasumina. Cuison.

E[parac. Mouches longues qui se laissent prendre et quon a peyne de chasser.

Erreueſa. Reueche, farouche ou le reuers.

Erbhuna. Pesant.

Estancia. Arrestement.

Estanta. Instant; *estant berian*, au mesme instant. Item, estat, *lebeneco estantura itzuli da*, il est retourné au premier estat.

E[stalgunea. Le couuert.

E[stecaillua. Attache.

E[stropua. Hazard; *estropus*¹⁷, fortuitement.

Ethorcorra. Fruict ou herbe qui croit abondam(ment).

*Facatia*¹⁸. Glorieux, vain, leste.

Ferdamina. Crasse verte qui sort du fil ou dvn linge la premiere fois quon le met a la lessiue.

Foldra. Cest la suye ou crasse qui sattachent aux parois des maisons ou il ny a pas de cheminée.

*Picaina*¹⁹. Cest le plus pur ou friant morceau d'vne viande ou mangeaille.

Garaba. Aucun. *Esta garabic*, il ny en a pas vn seul.

Garbala. Chauue du deuant de la teste.

*Garaicarrean da*²⁰. Il a le dessus ou lauantage.

(17) Eta ez *estropu* Urquijok dioen bezala. Pouvreak honako Axularren esaldi hau dakar bere hiztegian: *colpez edo estropuz biltcea*. A 231".

(18) Ik. honi buruz aurreko ataleko (93). oharrean esandakoa.

(19) Axularrek erabiltzen du *bikainen* aldaera hau: *gaiñac*, *pikaiñac* eta *hautuac bertzeren*, *bondarrac* eta *arbu-yoac Iaincoaren* (181 or.). Mitxelenak *FHV* (Donostia "ASJU-ren Gehigarriak" 4, 1990) 217. or. dioena gorabehera, ez dut Leizarragarengan aurkitu.). Oihenartek berriro azaltzen dio hitz hau aldi honetan bertan, ik. P-.

(20) Pouvreak bere hiztegian "*garaicarrean da*. A. 458", hau da Axularren liburuko orrialde horretan irakurtzen dena: *Thema baten gaiñean*, *garaicarrean*, *laster eguiten duenac*. Lekukotasun bakarra dugu Axularren hau. Ik. Azkuek (*Morfología Vasca* §74) zer dioen atzizki honi buruz: "*Sarre* (*tzar*, *kar*). Parece que designa acto en general. Es elemento de los dialectos orientales. (...) El sufijo *kar* es de BN, L. Figura en los vocablos *bilkar* matanza, *enseñekar* ensayo y *lebiakar* apresuramiento". Atzizki bera dira, beraz, Oihenartek dakarren *-garre* eta Axularren *-karre*. Atzizki hau bera aurkitzen dugu bai Axularrek eta bai Oihenartek erabiltzen duten *batzarre* 'reunión, encuentro' hitzean, eta Oihenarten *gorasarre* 'homenaje', *betbeginsarre* 'perfección' eta *maitasarre* 'amor' hitzetan. Adierari buruz, badirudi Oihenartek ematen duena dela zuzena eta ez Azkuek, Axularren goiko esaldi hori aipatzen duelarik, bere hiztegian dakarrena: 'en una lucha', ik. bestela Axularrek berak orrialde berean, aurreraxeago, zer dioen: *orduan behar du permatuago* (...), *hartaraz guero garaitia bertec eraman eziaçon*; *garaicarrean*, *garaitiasekin* dago loturik dudarik gabe.

Goaya. Le flus²¹ ou le courant de la mer ou d'une rivière.

Galdu-gordea. Perdu, a perdre. *Galdu gordean doa*, il se va perdre.

Garbassia. Pleurs avec crierie et lamentation.

Gastanbera. Du caillé.

Goitbazea. Espargner²², reserver.

Goiberriac. Les pays den haut; regions superieures.

Gongoilla. Tumeur ou gresse qui vient soubz le menton.

Goragalea. Vomissement, bondissement de coeur.

Goraitea. Haussement.

Gordailua. Lieu propre a cacher quelque chose.

Gorgoina. Brandilloir.

Gorindola. Vermeil. Cest aussi le nom dun petit insecte qui est rouge a l'exterieur.

Grossaina. Cest le froment estranger qui est²³ plus grossier que celluy du pays quon appelle *herroqui*.

Guerba. Cest la fleur du noyer ou du chesne.

Guereci. Veut dire cerise, et *guindoilla*, guine.

Guindolzea. Arbre qui porte les guines.

*Guereci asquenecoa bidarrara*²⁴. (Faut dire *bidarreana*). Les dernieres cerises ou bigarraeus.

Guerrenzea. Lendroit ou lon met la ceinture.

Guindaxa. Cest vn las a prendre les chiens qui vont manger les raisins a la vigne, auquel las est attaché vn soliveau ou vne grosse barre lvn

bout de laquelle tient a la languette du las et en lautre bout il y a vne grosse pierre qui faict tomber led. bout lors que le las est desbandé et le chien demeure pendu a lautre bout.

Gunea. En Soule veut dire lieu ou endroit, en Labourt, il signifie geste ou contenance.

*Gorputzaren gunea*²⁵. Les gestes ou contenance du corps.

Pausagunea. Reposoir.

Gup'ida. Mesnage ou espargne.

Gupida du bere ona. Il veut mesnager son bien.

Gura. Desir. Cest vn terme de Biscaye duquel neantmoins Achular se set souvent.

Gurazea. Souhaitter, desirer.

Gurdia. Charrette, en langage de biscaye.

Gurgurara. Le bruit ou gasouillis que fait vn ruisseau lors quil coule le long dvn rocher, ou par vn lieu pieurreux.

Chirripa mortuoa. Ruisseau qui coule de la haute montaigne.

Hagoa. La balance, *equilibrium*, par metaphore il se dict des choses qui sont en bon estat, mais pourtant en danger et en balance.

Harabar. Veut dire bruit, tintinmarre.

Harçarazea. Reculer ou destourner. On dict en prouerbe *astocumea harçara*, lasnon va a reculons.

Harchedea. Butte de pierre.

Hardia. Carriere.

Havia irasquizea. Tendre le fil pour tisser.

(21) Urquijok 'fleus' ematen du, baina -e- hori tatxatua dago jatorrizkoan. Pouvreaux 'flux'. Ik. *Oudin*: "Flux. m, fluxo, correnca".

(22) Eta ez 'espagner' Urquijok dioen bezala.

(23) Urquijok jatorrizkoan ez dagoen 'le' bar sartzen du.

(24) Pouvreaux *bidarayaren* gainean zuzendurik *bidarreana*.

(25) Ik. Joannes Etcheberri *Manual devotioezcoa* II, 35: *Fin onera guidatzatzu gogoeta enea, / Hitzac, obrac, bai balaber gorputzaren gunea*.

- Haritzcando*²⁶. Cest vn ieune chesne.
Harpa. Griphe; item, lengourdissement de la iambe.
Harri auarra. Grosse gresle ou pierre qui tombe de lair.
Harroa. Vn arbre ou vne souche vermoulue et gaste par dedans; item, vne noix tachee.
Harroquia. Monceau de pierres.
Haslamu. Tastonement.
Hasstioa. Desdain, desgoust.
Hatuac. Hardes ou le bagage.
Hascari gaiza. Nourrison qui reussit mal.
Hautemaita. Prendre garde, observer.
*Harpeguia*²⁷ ou *Aborpeguia*. Le visage.
Heguigoa. Haine et malice enracinee.
Helantça. Maladie ou infirmité inueterée. Il signifie aussy succes ou rencontre.
Helarança. Idem.
Herabe. Repugnance, paresse.
Herketz; xuxen. *Herkets cioac bidean*, il tient le droict chemin.
Herroca. Ligne, file, rangee.
Herenguilla. Vne personne de peu de force ou valeur.
Hessioa. Pieu.
Heuregui. Beaucoup.
- Heureguia*. Abondance, foison.
Hicitia. Effrayé.
Hissiti. Opiniastre, obstiné.
Hiragunzea. Seurer vn enfant²⁸.
Histeia. Guider, acheuer, accomplir.
Bere desirac histea, assouir ses desirs.
Holça. Parois fait de tables.
*Hondalea*²⁹. Fondriere.
Horria. Lais de drap.
Hosina. Eau creuse & profonde.
Hudia. Le trou du ioug dans lequel entre le timon de la charrette.
Hudigoa. Auersion.
Hutsgunea. Lieu ou il y a danger de manquer ou faillir.
Vide-hutsgunea halako leküan da, lon peut manquer le chemin en vn tel endroit.
Iabalzea. Saddoucir et temperer. *Aroa iabalzen da*, le mauuais temps diminue. *Haren asserrea iabalcen da*, sa collere saddoucit.
Iaunscura. Vestement.
Ibilgune emastearena. Demarche de la femme.
Ibilqueta. Promenade.
Ic'orcirinaç. Tumeurs qui viennent a la main pour auoir travaillé.

(26) Pouvreaux *haritz cauda* (seguru asko errata *candaten* ordez) eta ondoren Oihenarten forma, hau da *haritz cando*. Ez dugu hitz honen lekukotasunik aurkitu testuetan. Ik. Azkue *Morfología* §295: "kanda, kando. Son también muy contados los vocablos con ellos formados *barixkanda* (S), roblecico, *mibiskando* (Oih), lienzo pequeño y *buruxkando* (BN) pañal de niños".

(27) Ez dugu beste inon *harpegi -b-z* idatzirik aurkitu. *aborpegui* da Oihenartek erabiltzen duen forma (eta bere Poesien ondorengo hiztegitxoan dakarrena), eta *aburpegui* Pouvreaurena.

(28) Ik. Oudin: "Seurer. Destetar". Pouvreaux, adiera honez gain, Leizarragarengandik jasotako esaldi hau dakar "*hiraguntzea norbaiti*. Liz", ik. Leizarraga "Barbederak iaquiteco (...) aduertimendua" *8v.: *bere desobedienciaen causaz* (Iaincoa) *hiragun cequion, eta abominationetan eta beguitan bar ceçan*, toki berean ** 1v: *menopreciata ukan dute haren Leguea, eta hura hiragunduric, eta ABC B 6r: gaitzetsi, biragun eta persekutatu*. Ik. Duvoisinen hiztegian: "*Higuindu*, prendre en aversion (= 'odiar, despreciar'); seurer. Oihenart écrit *hiraguntzea*". Leizarragak, ikusten denez, Duvoisinekin ematen duen lehen adieran erabiltzen du.

(29) Urquijok *bondalça* irakurtzen zuen, baina gure ustez -e- bat da hor dagoena (itxiegia baita -c- izateko) eta azpian duen komatxo ez dagokio letra horri. Pouvreaux ere *bondalea* dakar, eta ez dugu testuetan *bondalçaren* lekukotasunik aurkitu. Bai ordea *bondale* Etcheberri Ziburukoaren *Manual Devotioneezcoan: bondalera deabruec buthatcean erguela* (87. or.), etab. Bada, bestalde, *bondalece* forma bat ere *halaber da bondalececo doloratu gachoez* (toki berean 109. or.), baina bertsoak silaba bat gehiegi duenez gero Patxi Altunaren ustez *bondaleco* behar du izan (ik. bere edizioa, Bilbao 1981). Baina Gasteluzarrek erabiltzen du bigarren hau: *ene lazerien bondaleze beheretik* (49. or.; ik. baita ere 158. or.). Ik. Oudin: "Fondriere. Atolladero, barranco, lamedal".

- Icerleccac.* Grosse sueur qui engendre crasse.
- Icbendus.* Par feinte ou faux semblant.
- Ichirizea.* Digerer.
- Icburbatu adimendua.* Lentement troublé.
- Ich'usquicun.* Qui est bon a voir. *Estu nitan icusquicunic*, il na point dinspection sur moy.
- Ichedarrazea.* Esbrancher ou emonder vn arbre.
- Inbaquina.* Geste ou action par laquelle lon contrefaict quelquvn. *Haren inbaquina eguiten du*, il le contrefaict.
- Illbantça.* Le milan.
- Indura bandura* ou *inura manura.* Lon dict cela dvn homme qui est irresolu et ne peut se determiner a faire ou a ne faire pas quelque chose.
- Iria.* Lendroit ou lenuiron. *Veilla irian*, enuiron la veille.
- Incirina.* Gemissement.
- Irritzea.* Cest le mesme que *birritzea*, sentrouuir, *rimas agere*.
- Irrizen da lurra.* Lorsque la terre par vne excessiue secheresse sentrouure et fait des crevasses. *Gosseac irrituric.* Accablé par vne grande faim.
- Hortzac irrituric*, ayant la bouche ouuerte et les dentz dessertes. *Hotzes irrituric*, transy de froid.
- Irritça.* Dessein, desir.
- Istaçainac.* Les nerfs du iarret.
- Istilleroa.* Le lieu ou on bastit les nauires.
- Itzulbaya.* Cest vn quartier de la grange dans lequel on fait vn petit clos pour enfermer les boeufs afin quilz mangent mieux.
- Iulufrina.* *Iulufraya.* Oeillet giroflee.
- Lamboa.* Obscurité, nuage.
- Lambroa.* En Ipuscoa et en Viscaye cest la brouee et *lambrozea*, lors que la brouee sesleue.
- Lamitia.* Friand.
- Lançada.* Coup de lance ou de quelque instrument pointu.
- Lapaçtea.* Cest lors que le laict se caille en le faisant cuire pour auoir esté trop gardé.
- Lapicoa.* Cest vn mot de Biscaye qui signifie le pot a faire le potage. *Elcea* en Labourt.
- Lastima.* Calamité, desolation.
- Lataraleac.* Baladins, danseurs detachés qui dansent sans se tenir les vns aux autres et portent dordinaire des sonnettes aux iambes ou de castaignettes aux mains.
- Leibojarea.* Ialousie.
- Lumbrazea.* En langage Diçuscoia veut dire, nommer.
- Lupua.* Vn mal qui vient aux boeufz et austres bestes.
- Loloac.* Les temples de la teste.
- Malba bare içatea.* Il faut dire *malbu bera içatea*, qui signifie estre faible et maïsain³⁰.
- Luya.* Vent contraire.
- Onçia luyetan da*, quand le nauire ne peut auancer a cause du vent contraire.
- Malda.* Vne espece de gale; item vne montee.
- Maldazea.* Deuenir chargé de cette sorte de gale.
- Malda eta patan.* Montee, costau.
- Malçadura.* Blessure. *Malçatu.* Blessé.
- Malkarra.* Costeau, montée. Etcheberri lexplique lieu pierreux.
- Mallucazea.* Rouier vn malfaicteur a cause quon lui rompt les membres dvn mail sur la roue.

(30) Ik. ordea Axular 275: *Hasserretu bebar denean ez hasserretcea, (...), beñbi uti, lolo, malba eta bare içatea.* Argi dago zer eșan nahi duen, baina Oihenartek ez zion antzik eman; berak dioen *malbu hori malçuren* aldaeraren bat izan daiteke, baina ez dugu beste lekukotasunik aurkitu, hiztegietatik kanpo; Duvoisinek eta Azkuek dakarte, baina bien iturria Oihenart bera da.

- Mamorra.* Tendre, fragile. *Lur mamorra*, terre fragile et aisee a labourer.
- Marrua.* Hurlement de loups ou de chiens.
- Marruma.* Le rugissement du lyon.
- Ma[s]curzea.* Sendurcir. *E[s]cuac ma[s]curzen dira*, quand on ne peut les plier.
- Meac.* Mines de fer, argent, etc.
- Meçana.* Vn bandeau de toile fine que les femmes mettent au front par dessus leur coifure, quand elles vont par rue.
- Mederazea.* Profiter, amender.
- Mebaca.* Vn chemin estroit, aucuns disent quil signifie vne eminence.
- Merchedea.* Grace, faueur.
- Mirigo[s]sa.* Norri trop delicatement, doüillet, en bassenauarre lon dict *merda*.
- Morcoxta.* Grappe de rasin, autre(ment) *gok'oa* et *murcoa*.
- Mortua.* Montz pyrennees, on dit ailleurs *portua*³¹.
- Motçhota.* Espece de couurechef de femmes de condition commune.
- Minguinota.* Cest vne autre espece de couurechef des femmes.
- Muguerra.* Pierre a feu.
- Muguida.* Mouuement; *leben muguidac*, les premiers mouuements.
- Muilloa.* Estoupe.
- Mu[s]ua.* Baiser.
- Mu[s]cur.* Gros et gras; item vne crouste de pain.
- Nabar.* Coudre; item, bigarré de diuerses couleurs.
- Nabardura.* Bigarrure de couleurs.
- Nauarizea.* Escrit auec vn simple *r*, aperceuoir, descourir de loin.
- Nauaea.* Selon le dialecte de Guipuscoa et *naua*, selon le dialecte de la haute et basse nauarre. Cest vne grande plaine proche les montaignes.
- Neizea.* Finir acheuer.
- Oiber.* Oblique, tortu, qui nest pas droict; *bide oiberra*, chemin qui nest pas droict mais va par destours.
- Ok'ela.* Piece de chair, de pain ou dautre chose bonne a manger.
- Ok'elazea.* Mettre en pieces.
- Oldea.* Vouloir. *Ene oldés*, de mon vouloir; *hire oldés*, de ton vouloir; *haren oldés*, de son vouloir; *haren olde gabés eguin da*, cela a esté faict contre son gré.
- Olhiriac.* Les aduenues de la ferrerie.
- Jondone marthiari oloac pagazea.* Cest dautant qu'en nauarre et en Castille la Vieille, le terme pour payer les rentes dauoyne estoit a la St. Martin.
- On-ibarrac.* Biens immeubles, consistans en fonds et en heritages.
- Ondore.* Relais. *Ondore on eguitea*, auoir vn bon succès et suite.
- Orçosqui.* Air serain.
- Osgorri.* Air rouge du costé du couchant ou du leuant.
- Malçoa.* Faisceau; *othe malçoa*, vn fais³² de Iauneau.
- Otbauarrac.* Iauneaus.
- Pampotsa.* Propre, braue, pompeux.
- Harri pantoca.* Pile de pierres.
- Parra.* Vn cep de vigne qui est au deuant des maisons ou dans latteint³³. Item, une barriere; *parra iragaitea*, franchir la barriere; lon dict ailleurs *marra iragaitea* au mesme sens.

(31) Eta ez *gortua* Urquijok dioen bezala.(32) Agian *faisceauten* laburdura, ez dugu *fais* *formafik* inon aurkitu. Ik. Oudin: "Faisceau, m. Lio, fardel, haze".

(33) Eta ez "laccient" Urquijok dioen bezala.

- P'eia*. Entraues. *P'eiazea*, mettre aux fers. On dict autrement *boiazea* et les entraues *boiac*.
- Pertala*. Est le mesme que *petrala* qui a esté explique au precedent memoire enuoyé a Monsieur Pouureau.
- Pesquiça*. Attente, esperance.
- Picaina*. Le plus friand mourceau (sic) dvne viande.
- Picar*. Chetif, infructueux. *Sagardi picarra*, vn verger qui na que peu de fruit.
- Picar nauar*. Bigarré.
- Pre[tamayoa]*³⁴. Larchiprestre.
- P'un[su egoitea]*³⁵. Faire la morgue, se tenir a lescart par colere.
- Vrliac eta sandiac*. Vn quidan et vn autre quidan. Cest comme disent les iuriconsultes *Titius atque Sempronius*.
- Sat[s]a*. Poupee denfants, et aussi celles quon met aux mays quon plante le premier jour de may.
- Sentoña*. Vieillard. *Sentoñtcea*, demeurer vieillard.
- Sepa*. Obstination.
- Guizon sepatua*. Homme obstiné.
- Cemberaueña*³⁶. Cest vne sorte de fromage mol qui se fait du petit laict.
- Soborna*. Venelle, lentredeux de deux maisons voisines ou tombe la goutiere.
- Sokilla* ou *sukilla*. Grosse souche qui entretient le feu.
- Sudu*. Est le mesme que *çudu* qui a esté expliqué cy dessus.
- Heren-suguea*. Dragon a trois testes.
- Tancazea*. Fraper ou coigner quelque chose pour le faire entrer par force.
- Telerac*. Les lattes sur lesquelles on tend le fil pour ouurer le resul ou la dentele.
- Tillea*. Titre ou inscription.
- Trempea*. Disposition de la santé; *trempe on dut*, ie me porte bien; *trempe* (sic) *gaiz dut*, ie suis indisposé.
- Treueça*. Vn siege pour sassoir, treprier³⁷.
- Treueçazea*. Trauerser.
- Trincherà*. Tranchee.
- Trombilca*. En roulant³⁸.
- Tutuluya*. Sot, lourdaut.
- Vbela*. Couleur obscure, tirant au noir. Il se prend aussy pour les noirceurs que causent les contusions et meurtrisseures.
- Vellacoa*. Mechant garnemant.
- Ubendilla*. Vne espece dinsecte aquatique qui ressemble vne araignee.
- Vrçorria*. Vn autre sorte d'insecte aquatique.
- Vrk'agaua*³⁹. Cest vn passetemps dentre les jeunes garçons et les filles le soir du dernier jour de lan, auquel les garçons attachent vne corde aux

(34) Eta ez *pre[taniayoa]* Urquijok dioen bezala. Pouvreaux *presta mayoa* kopiatzen du. Ez dugu hitz honen beste lekukorasunik aurkitu.

(35) Pouvreaux *puntsuz egoitea*, Oihenarten definizioarekin. Horrezaz gain, eta definiziorik gabe, *puntsua* eta *puntsutcea* dakartza bere hiztegian, eta "*puntsuz dagot*, il bouffe contre moy".

(36) Pouvreaux *semerbaueña*. Azkuek "*Zenberaueñ* (Oih. ms.), *zenboreña* (BN), *zenbra* (R), *zenbron* (BN?), *requesón*. Var. de *zenbera*".

(37) Nahiz eta ziur asko huts bat izan, hori da Oihenartek idatzi duena, eta ez *trepied* Urquijok dioen bezala. Pouvreaux *trepied* kopiatzen du. Ik. Oudin: "*Trepied*, m. Trevedes" eta "*trepier*, m. Lugar de tres pasos"; "eta *DAut* "*Trebedes*. Instrumento conocido, que consta de un cerco de hierro o triángulo con tres pies. Su uso es para poner a la lumbre las calderas". Hitz hau berririo ere uztaillaren 25.ean azaltzen dio, bertan "*trepied*" idazten duelarik.

(38) Eta ez "vn roulaux" Urquijok dioen bezala.

(39) Urquijok *urk'ugaria* irakurtzen du. Pouvreaux, adiera berberarekin, *urka-gaua* kopiatzen du. Azkuek berriz *urkbugau* Oihenarten eskuizkribua duelarik iturri bakarra. Dударик gabe Pouvreauxen irakurketa da zuzena eta ez Azkuerena (zer esanik ez Urquijorenaz). Izan ere, eta hitzaren azalpenari begiraturaz, badirudi *urk(b)agauak* zerikusi hestua duela *urkaturekin*.

iambes des filles & les trainent de la sorte comme captives iusques a ce quelles ayent offert quelque chose bonne a manger pour en faire vn festin le lendemain. Et la veille des Roys les filles font le reciproque aux garçons.

Vrthumeac. Sont les agneaux, cheureaux, couchons; oysons et semblables petits animaux nez dans l'annee courante⁴⁰.

Vspela. Est la noirceur que causent au corps d'une personne les coups et meurtrisseures quelle a souffertes.

Pour enuoyer a Monsieur Pouvreau.
Du 30 May 1665⁴¹.

Debloqui ou *deblauqui*, qui signifie resoluement ou impetueusement. C'est un mot particulier qui est usité du costé de Sara, d'Ascain et aux enuirs, et non ailleurs, on ne l'entend pas mesme a St Jean de Leus, ny a Urrugne. Ce mot na pas lair basque et aparemment il a esté pris de quelque langue estrangere.

Beccatu cariaz (cest a dire) a raison de ce qu'il est peché.

Biburguna. Retour. Item restitution.

Narritazea. Irriter.

Listertasuna. Appetit de quelque friandise.

Lixterzea norbaitgana auoir pente ou inclina(tion) enuers quelquun.

Biguna. Force, vigueur, courage.

Bibuna. Signifie le mesme.

Muguizea. Mouuoir.

Irastorra. Fumier fait avec feugere.

Hautemaitea. Remarquer, obseruer, item visiter.

Sendagailla. Bel exploit.

Jaigura. Enuie ou desir de sortir, item habitude de s'assembler.

Catratcea. Briser.

Crozca. Taille a tenir compte.

Çure crozcara esta nibor bedazen. Personne ne s'auance jusqua vostre conte, ou mesure.

Luçacaria. Longueur, lenticude, dilayement.

Eguiramu. Action faite par ostentation.

*Carbasquizea*⁴². Charger de playes.

Heldeac. Maladies populaires.

Patsarno. Je croy que cest le mesme que *patsa*, qui veut dire le marc⁴³ de la pome qu'on pille au pressoir.

Alka. Cest vne herbe appelée⁴⁴ autre(ment) *larre oloa*⁴⁵.

Azcaina. Cest le creux, ou trou ou entre la viz, et particulierement la viz dvn pressoir⁴⁶.

Aguirandoa. Cest vne corruption des motz *au gwy l'an neuf*.

Auencac. Les escheles de corde pour monter le long du mast dvn nauire. Feu

(40) Beste definizio bat dakar Pouvreak: "grajon rejetton darbre, branche de l'année". Oihenartena ertzean kopiatzen badu ere gero tatarua dago.

(41) Urquijok, oker, 1661 irakurtzen du oraingoan.

(42) Pouvreak *çarbasquittea* dakar bere hiztegian Oihenarten definizio honekin, eta ertzean adibide bat, iturririk aipatu gabe: *Bilugorrituric çarbasquitua*. Dena den aditz honek badu agian zerikusirik hor bertan dartzan "*carbaça*" (definiziorik gabe) eta "*oibe carbaça* souche du jauneau"rekin. (Azken hau Oihenartek maiztzen 12.ean azaldukoia).

(43) Ik. Oudin: "*Marc qui sort du pressoir*. Borujo, burujo".

(44) Urquijok *appelee*.

(45) Pouvreak: "*Alka*. Herbe a faire balais".

(46) Ik. Oudin: "*Viz de pressoir*. Husillo de lagar, torno, rosca".

- Monsieur d'Etcheberry l'interprete *antemna*. Mais mal, a mon aduis, car *antemna* se dict *maspreza* en basque.
- Azcua*. Braise.
- Balde, baldatua*. Veut dire impotent, qui ne peut sayder de quelque membre.
- Barata*. Signiffie ce que est bon a manger: item, noise, riotte; item, brouillerie. Dou vient *baratari*⁴⁷, cest a dire brouillon, qui embrouille les affaires.
- Bard*. Veut dire hier au soir. On dict plus comunem(ent) *barda*.
- Bedatsea*. En Soule cest le printemps.
- Beguitea*. La boutonniere⁴⁸, ou le trou ou entre le bouton; il se prend aussy pour vn noeud large & pour vn las.
- Bele erroia*, ou simplement *erroia*, cest un vieux courbeau.
- Je ne sçay ce que veut dire *lokazea*, mais *lokarzea* cest sendormir⁴⁹.
- Berestemioa*. Un homme qui est tout particulier et ne conuerse ny ne communique guere avec personne.
- Berundazea*. Plomber ou garnir de plomb.
- Bethurusta*. Etcheberri l'interprete *supercilium*; en bassenauarre et en Soule lon dict *bep'urua*.
- Betuna*. En Soule cest lherbe betoine.
- Bixcorr*. Qui est vif, vigoureux. Item, aspre, cest le contraire de *leun*.
- Bigourda*. Reietton darbre.
- Bilkorra*. Suif⁵⁰. On dict en bassenauarre et en Soule *milgorra*.
- Bisca*. Du glu.
- Bocazea*. Acheuer. Cest vn mot de la haute nauarre.
- Borma*. Verglas. Item muraille.
- Çaguitazea*. Sollicitter, pousser a faire quelque chose.
- Çaldarra*. En langage biscayn veut dire vn clou ou froncle.
- Calin*. Rustaud, lourdaut.
- Camaña*. Lict de matelot dans son⁵¹.
- Chara*. Taillis.
- Carraioa*. Charroy.
- Vli farfailla*. Moucheron qui se va brusler a la chandelle.
- Esponda*. Le bord dvn champ, ou dvn chemin qui est un peu eleué.
- Alboca*. Musette.
- Alkutsac*. Les fesses.
- Erriertatsu*. Rioteux.

(47) Urquijok *baralari*. Oihenartek berak erabiltzen du *baratari* hitza erretrau batean: *Ausilaria [ari]sta esac on[sa] barataria*, "plaideur salarie bien le Notaire ou le Gressier" (Pr. 59). Pouvreaux *barata*, *baratari*, *baratatu* eta *baratatsu* formak dakartza hiztegian, eta Oihenartek hemen ematen dizkion azalpenez gain, "*baratac* bourdes, *barataria* donneur de bourdes, *baratasea* donner des bourdes" eta "*baratatsua*, berreguinqui (= 'dodore') ibili nahia çorrez betheric". Ik. Oudin: "*Bourdes*. Embustes, mentiras". Erabat berdinak izan ez arren, Oihenart eta Pouvreaux ematen dituzten azalpenak ez dabilteza hain urrun bata bestearengandik.

(48) Urquijok *boutouniere*.

(49) Ez bata eta ez bestea ez dira Pouvreauren hiztegiari agertzen. Baina *Citas* 515. or. an ikus daitekeen bezala, Pouvreaux *lokarzea* hitzaren esanahia galdetu zion Oihenarti. Dugun azken zertendan, ordea, "*lokarzea*, glosser" azaltzen dio Oihenartek. Ik. Oudin: "*Glosser, gloucer, & Glousser*. Cacarear, cloqueat, graznar" eta "*pouille qui Glousse*. Clueca".

(50) Ik. Oudin: "*Suif*. Sebo, sevo".

(51) Ez Bourgaud des Mârets eta ez Urquijok ez zuten jakin azken bi hitzak argitzen. Gure ustez *dans son* da hor diena, Pouvreaux *lokarzea* hitzaren esanahia galdetu zion Oihenarti. Dugun azken zertendan, ordea, "*Du son*. Afecho, salvados, semolas, cernidura". Hori dela eta agian "lict (...) dans son"ek 'lastozko ohe' esan nahiko luke, baina ez du itxura onik, litekeena da Oihenartek esaldia amaitu gabe utzi izana. Azkuek "*cama de marinos en sus buques*" bezala azaltzen du *kamaña*, Bizkaikoa dela adieraziz.

Gona. Cotillon de femme, ou de fille.
Drunda. Fusil a alumer du feu.
Chardanga. Fourchette.
Ixkernua. Eau croupissante.
Kiritzea. Esbranler vne chose qui tenoit ferme.
Larru cberrenda. Lais de cuir.
Mairana. Marrein⁵², bois coupé, non encore façonne, qui est destiné a quelque ourage.
Marfil. Yuoire.
Oruia. Galop ou course.
Pherdoa. Fredon ou refrain.
Pherro. Chien.
Puio. Eminence.
Vhillada. Arroussement.
Vngoia ou *ongoa.* Paix, accommodement.

Hascurri. Nourriture.
Alcarauia. Langage des Affricains, limitrophes despaigne.
Inguma ou *engouma.* Incube⁵³ ou phantosme qui charge les corps des dormants.
Vfiafa. Desdain.
Ircaitza. Sousris.
Berretsapena. Augmenta(ti)on.
Salbo. Proposition. Item, concert.
Ozta. A peyne, *vix.*
Hiriaren sornac. Je ne sçay que veut dire *sorna*; mais *soborna* cest la venelle d'entre deux maisons: item, un fossé et *birico sobornac* sont les fosses de la ville.

Explication de motz basques pour enuoyer a Monsieur Pouureau.
 [25 Juillet 1665]

Nasaitasuna. Relachement. Il vient de *naissaizea* qui signiffie lascher ou relacher.
Eguiraia. (Forsan, *iguraia*), sentinelle, garde.
Çarboa. Bougie.
Çabaroa. Gaule⁵⁴.
Çarbazea. (Forsan, *sarbazea*), becher la terre pour en arracher les herbes⁵⁵.
Hildea. Mortalitté.
Sarnea. Grosse gale avec croustes.
Sarnez maldatua. Chargé de cette sorte de gale.
Belhakoia. Vn instrument qui sert a couper de la feugere.

Bombecia ou *bombeciña.* Vn flot de la mer qui sesleue en lair fort haut.
Bormua. La gorme.
Çafarda. Vn coup, sans blesseure, donné avec la main ou avec le plat de quelque arme. On lapelle en gascon *une bourrade*.
Charboa. Vn petit poisson comme un goujon. On lapelle en gascon *droguen*.
Garioa. Cest la branche dvn arbre, retranch[ee] du tronc de larbre, qui est entiere et solide & non fendue ny brisee.

(52) Urquijok *mairain*, baina guk *marrein* irakurtzen dugu. Pouvreaux ere hala dakar. Oudin-ek bi aldaera dakartza bere hiztegian: "*Marrain*, m. borne (= 'madera') para edificios" eta "*Merrain*, borne".

(53) Ik. *Notes* 222, 2n: "La edición de Burgaud des Marêts dice, tal vez por error "sucube".

(54) Pouvreaux "*Çabaroa*. Gaule. *cigorra*. Ik. Oudin: "*Gaule*. Vara".

(55) Pouvreaux *çarboa*, *çarbapec* eta *çarbatcea* dakartza familia bereko hitz bezala lehen biak definizioarik gabe eta hirugarrenaren adibide bat: "*haratzeco belbar gaixtoac çarbatcea*, arracher, faire secher". Oihenartek azken zerrendan "*çarboa* ou *çarva*. pré".

- Erriatzea*. Cest vn mot de Marine qui signifie destacher vne corde du⁵⁶ nauire.
- Labore*. Cest du bled meslé de froment et orge ou segle.
- Labore poxina*. Vn morceau de pain faict de ce bled meslé.
- Chimuxa*. Cest un fil de couleur blüe quon mesle aux seruiettes, aux napes, et autre linge vers les deux boutz.
- Maguinchac*. Gousses de febue.
- Iraulaya*. Vne sorte de gateau.
- Mothoa*. La coiffure dvne femme de condition commune.
- Vscalzea*. Garrotter⁵⁷ ou empestrer vne persone ou vn cheual ou autre beste.
- Trempea*. Disposition de la sante dvne personne. *Trempe gaiz dut*, je me trouue mal.
- Treueça*⁵⁸. Trepied.
- Mortuco chirripac*. Les sources deau en hautes montaignes.
- Nahicaria*. Desir, conuoitise.
- Narriatcea*. Se desgouter de quelque chose.
- Ñapur*⁵⁹. Affriandi a quelque chose. On dict cela, non seulement dvne personne, mais aussy dvne beste, laquelle ayant pris goust a lherbe de quelque clos ou jardin, on ne peut lempêcher dy entrer.
- Ñapurtu da*⁶⁰. Il sest affriandi.
- Idaroquitea*. Faire sortir.
- Ichiritzea*. Digerer.
- Icorcirinac*⁶¹. Tumeurs qui viennent aux mains a ceux qui traouillent.
- Iarbaitea*. Suiure.
- Iamba*. Beellement de brebis.
- Guisquilla* ou *Quisquilla*. Vn malou-tru⁶², couuert de haillons.
- Ep'aitca*⁶³. Coupe.
- Engreñazea*. Ce mot se dict dvn enfant lequel pour estre nourri avec trop de delicatesses et de complaisance, deuiet facheux & difficile a contenter.
- Charchia*. Cordage de nauire, amarre.
- Cuscazea*. Oster la coque a vn oeuf⁶⁴.
- Darticoac*. Graines de geneure.
- Durdusia*. Rudoyement.
- Elkortua*. Deuenu sourd, item, desseiché.
- Encalicazea*. Croupir.
- Erresa*. Pain de menage, *panis secundarius*.
- Escatima*. Debat, contestation.
- Estribua*. Soutien, arcbutant.
- Gogonduri*. Bien intentionné.

(56) Urquijok *de*.(57) Urquijok *garroter*.(58) Urquijok *trueça*. Jatorrizkoan *trueça* irakurtzen da argi eta garbi. Lehenago ere, maiatzaren 12.ean, azalduko hitza.(59) Urquijok *napur*. Baina *ñapur* irakurtzen da jatorrizkoan, *n* gaineko marratxoak zerbait eskubi aldera lerrotuak badago ere, hala gertatzen da aurrerago ematen dituen *ñapurtu* eta *engreñazea*ekin, besteak beste. Hala dakar *Pouvreauk* eta baita *Azkuek* ere, Oihenarten eskuizkribua aipatzen dutelarik.(60) Urquijok *napurtu*.(61) Agian leherkari ahoskabe hasperenduna, *-kb-*, da hor azpian dagoena, Oihenartek *c* gainean marra bat egiten bait du, nahiz eta ez duen bere ortografi arauetan halakorik aipatzen. *Pouvreauk* *ikorcirinac* (*Pouvreauzentzat* zenbait $\langle k \rangle = /kh/$), eta Axularrek *icorcirinac* (90. or.).(62) Ik. Oudin: "*Malotru*, m. Mezquino, desaliñado".(63) Oihenartek *ep'aitca* idazten du, baina huts bar da dudarik gabe. *Pouvreauk* *eppaitca* dakar bere hiztegiaren definiziorik gabe.(64) Hemen Oihenartek "*Çurcazea*. Froncer un cotillon ou vne chemise qui sont trop longues" dio, baina zirriborratua dago guztia, ziurrenik Oihenart beraren eskuz. Ez dugu hitz honen adibiderik aurkitu.

Aduertissement sur la derniere Explica(ti)on des motz basques Enuoyee a Monsieur Pouureau.

[1665.eko abuztuaren 12(?)].

Je me suis mescompté en interpretant *narriazea* se desgouster⁶⁵, car jay creu parler de *nardazea*, qui a cette signiffica(ti)on et *narriazea* veut dire deuenir fâché ou offensé en sa santé.

Je nay pas aussy bien interpretté le mot *chara* pour bois taillis⁶⁶, car *chara* veut dire vn arbrisseau ou arbre taillis et le bois taillis sappelle *xaradia*.

Potorroa. Outre la signiffica(ti)on que jay donnee a ce mot⁶⁷, il me semble auoir ouy nommer de ce nom, en mon jeune eage, vn oyseau de mer malencontreux aux nauigans, dautant que son chant est presage dorage et de mauuais temps. Je men enquerray plus particulierement.

Le mot *albenia* est mal interpretté dans le dictionnaire de Monsieur Pouureau par le mot 'endroict d'estoffe', ou il me designe pour autheur de cette interpreta(ti)on par la lettre "O". Sy jay donné cette interpretation, je me suis mescompté et jay entendu seulement expliquer le mot *aurkia*, car pour le mot *albenia* je trouue dans mes memoires quil signiffie la lisiere du drap, et rien plus⁶⁸. Cest vn mot de la vallée de⁶⁹ Bastan.

Adeçara pour dire 'tout presentement' n'est pas bien escrit dans led. dictionnaire. Il faut escrire *adeçara* avec l'] latin et non avec ç.

Pag. 13. La mesme erreur sest glissee au mot *aitaçoa*, 'bisayeul'; car il faut escrire *aitaço* et non *aitaçø*.

Mesme erreur en la page 6 dud. dictionnaire ligne 45, ou il faut escrire *lotça* et non *lotza*.

Semblable erreur en la page 11, ligne 45, ou il faut escrire *usua* et non *uçua*.

En la page 11 il faut escrire *ahal urrina* avec double *rr*.

En la page 21 *ameztia* est mal interpretté bois taillis, car cest vn bois de haute fustaye consistant en vne sorte de chesnes que les gascons appellent *tausins*.

Page 27 faut lire *ark'ara* pour dire vne brebis chaude, et non *arçara* qui signiffie 'derrechef'

Page 28 ligne 49⁷⁰ faut escrire *arrencas* par double *rr*, car avec simple *r* ce mot signiffie 'vn harenc'

(65) Urquijok *degouster*. Artikuluan esan bezala, Oihenartek, adiera oker horretan, uztailaren 25.eko hitz zerrendan azaldua.

(66) Maiatzaren 30.ekoan azaltzen dio hau baina 'taillis' da soilik han ematen duen definizioa. Zuzenketa Pouvreauri dagokio, bere hiztegian: "*Chara*. h. *Charadia*. h. Oihan gaztea. bois taillis" dakar eta Oihenartek pentsaruko zuen, dirudien bezala, sinonimotzat jotzen zituela.

(67) Esan bezala, hitz honen azalpenik ez da agertzen guk ditugun zerrenda hauetan.

(68) Honen aurretik Oihenartek bi alditan azaldua, lehen hitz zerrendan eta maiatzaren 12.ekoan, bigarren aldi honetan ematen duelarik adiera oker hau. Ik. honi buruz artikuluan esandakoa.

(69) Eta ez *du* Urquijok dion bezala.

(70) Urquijok 19; guk 4 irakurtzen dugu berak 1 irakurtzen duen tokian.

En la page 29 ligne 11⁷¹ les motz *eguiçu argui* sont superflus et ne respondent pas a l'interpreta(ti)on.

Page 30 *udar arnoa* ne veut pas dire pommé, mais poiré, cidre faict de poire.

Arno bustiñoa ne veut pas dire vin pur mais du pommé pur, faict du suc de pomme sans y mesler de leau.

En la mesme page 30 ligne 37, il faut escrire *arnoçalea* avec le ç a queüe et non avec j.

Page 31 ligne 2 faut escrire *arra[s]atcea* avec vn j et non pas avec ç et en la troisieme et en la quatrieme ligne *arras* doit estre aussy escript par j et non par z.

En la ligne 32 *arrainçalea* doit estre escript avec un ç et non avec s.

Page 32 ligne 4 il faut dire *arrastroa* avec r & o, et non *arrastua*.

Aux lignes 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17 il faut escrire *arratz*⁷² avec vn j et non avec z.

[Izenbururik eta datarik gabea]

Anua. Cest le mesme que *anho*, la pittance du berger.

Arrubia. Cry dvn chien enragé.

Ambarra. Closture.

Arpina. Plantain, herbe.

Arro, *Egur arroa*. Bois carié ou pourry.

Aurka ou *aurkia*. Lendroit destoffe, Item, lopositte.

Aurkas, *aurkazean*. A lopositte.

Ascua. Brasier.

A[st]ekal. A chaque semaine.

Bakaria, *errecebiçalea*. Etcheberri lexplique *coniux*.

Bakari ona bathu du. Il a rencontré vne persone qui lui a faict bon accueil et la bien receu.

Beta la[sto]a ou *meta la[sto]a*. Pile de paille.

*Dai[st]aillu*⁷³. Goustement.

Endrecera. Endroit.

Entregu. Assuré.

Billigardazea. Deuenir gaillard.

Bocaleta. Voisinage de la barre.

Carra[s]cazea. Racler.

Cobrua. Conduite.

Cofoleta. Petit coffre.

Corcazea. Cest le mesme que *cocazea* s'accrocher⁷⁴.

Comborra. Tronc dvn arbre.

Charlingoa. Gasouilleur, grand parleur.

Chingoca noa. Je marche a clochepied.

Chinoa. Porc marin.

Çarhoa ou *çaroa*. Pré.

Çaharoa. Gaule.

Cilla. La bosse d'vne tonne. Item vn homme qui a gros ventre.

Cinegotcia. Vn Jurat ou escheuin.

Çolda. Crassé du visage ou de la teste.

Ekarai. Faut dire *ukarai*. Cest le poignet⁷⁵.

(71) Urquijok 2, guk 11 irakurtzen dugu. Oihenartek <ii> idazten du, eta Urquijok berak, lerro batzuk gorago 11 idazten du beste *ii* baten ordez.

(72) Urquijok *arrotz* irakurtzen du. Gure ustez ez dago dudarik Oihenartek *arraz* jartzen duela hor, bezaz, zuzendurik, *arraz* izango litzatekeena. Ez luke, inolaz ere, *arrotz* ('extranjero') idaztea proposatuko. Pouvreauren hiztegian, hain zuzen ere, 7 forma ematen ditu (beste hainbeste lerrotan) *arraz* eta bere eratorrien artean eta *s* bajuarekin idatzirik (Oihenartentzat /z/).

(73) Eta ez *dai[st]aillu*, Urquijok dion bezala. Hala ere bitxia gertatzen da hitz forma hau. Pouvreak, *Citas* 515. or.an ikus daitekeen bezala, *dastaillu* hitzaren esanahia galdetzen dio. Dena den, ez dugu hitz honen beste lekukotasunik inon aurkitu.

(74) Maiatzaren 12.ean hemen ematen duen *cocazea* eta *crocazea* azaltzen dizkio adiera berarekin.

(75) Pouvreauren hiztegian *ukaraya* da agertzen den forma bakarra, "le poignet; muineca. O." definizioarekin.

Ekaia. A esté interpresté au premier memoire.

Ekitea cerbaiti. Sapliquer ou sattacher⁷⁶ a quelque chose.

E[s]calda. Eschaufaison.

Gardinga. Rance.

Hazcabarrazea. Gratter, *scalpere*.

Herbi oillarra. Huppe, oiseau.

Hempazea. Dict Etcheberri, mais on dict comunement *hompazea*, deuenir enflé.

Indura bandura. Sy feray, non feray.

Kabotcha. Chabot, poisson, *Cephalus* en latin.

Largana. Vne aire hors la maison.

Laia. Vn outil dont on se sert en Espaigne au lieu du soc pour labourer la terre.

La[st]ola. Vne cabane faicte de paille.

*Locatzea*⁷⁷. Glosser.

Macia. Vn sas.

Modorro. Sot, stupide.

Sat[ur]ia. Taupe.

Ogalea. Pasture aux pourceaux ou autres bestes, faicte de farine de milh trempee dans leau.

Cericazea. Fourgoner⁷⁸.

Orrierriaga. Rounceaux⁷⁹.

(76) Eta ez 'settacher' Urquijok dion bezala.

(77) Urquijok *localzea*, baina ez dago dudarik *locatzea* dioela.

(78) Urquijok "fourgonner".

(79) Urquijok dioenez (*Citas* 506), azken hau ez da agertzen Labrouchek zituen Oihenarten zirriborroetan.